

AZ ERDÉLYI ORSZÁG- GYŰLÉS SZERVEZETE

1541—1848

IRTA
LÁM KÁROLY

AZ ERDÉLYI ORSZÁG- GYŰLÉS SZERVEZETE

===== 1541—1848 =====

===== IRTA =====
LÁM KÁROLY

Motto :

Tartottunk volna össze! nem törölnénk
Szemünkből annyi fájdalmas könnyűt
Midőn forgatjuk reszkető kezünkkel
Történetünknek sötét lapjait.

(Petőfi S.)

Hazánk története igazolja a világtörténelem kétségtelennek fogadja el e stereotippá vált kitéltét: „Erdély Magyarországnak védbástyája.“

Amíg e tételben a világtörténelem első sorban Erdély fizikai tehetőségét, előnyös természeti helyzeténél fogva csodás erejét szokta elismerni, mint amely által az anynyi és oly erős keleti inváziók előtt, Magyarországgal együtt képes volt a kereszténység, a civilizált nyugat, hazánk földjére nyíló kapuját elzárva tartani, addig hazánk története ugyanabban a magyar alkotmány annyi veszélyteli, diadalmas, ezer éves múltjának megvilágítása mellett, a nemzeti lét, a magyar geniusz éber őrét igyekszik föltüntetni.

Kétséget nem szenved, hogy tényleg Erdély volt az, mely minden időben szemmel kísérte az anyaország hamisítatlan tiszta érdekeit s megbízható erős segédkezéssel igyekezett úgy a magyar nyelvnek iskolákban, egyházakban, társadalomban, közéletben való terjesztése által szolgálatot tenni, mint a nemzeti és alkotmányos érzésnek folytonos fejlődésben állandó működésben tartásával a lelkiismeret és szellemi élet szabadságának a reformatio útján erős alapra való fektetésével, az egész magyar hazának oly szellemi tőkét gyűjteni, amely a megpróbáltatások és pusztító viharok felkorbácsolta hullámcsapás idején is a nemzeti őserő szilárdságával egy állami élet fenmaradására biztosítékot nyújtani legyen képes.

Hogy ez a biztosíték elsősorban az országgyűlés volt, az tagadhatatlan, övé az érdem, hogy az oly közeli és erős befolyás alatt álló magyar országgyűlést, ereibe nem egyszer új erőt, lelkébe bátorságot csepegtetve,

lelkes odaadással térítette vissza ahhoz a munkához, amelylyel Szent István koronájának dicsőségére oly bástyának kellett kialakulni, amely az egyesülésben nyert erő, az erőben megújult élet mellett, egy új Magyarország alkotmányának őrtornyát képezhesse. Mert . . .

„A porszemet mely csak magában áll
Elfujja egy kis szellő, egy lehellet;
De hogyha összeolvad, összenő, ha
A porszemekből szikla alakul
A fergeteg sem ingathatja meg.“

I.

Ha az erdélyi országgyűlés szervezetével megakadunk ismerkedni, úgy mindenekelőtt tisztába kell jönnünk azzal a kérdéssel, hogy az ezeréves Magyarország történetében mily körülmények és politikai helyzetek teszik a nyugati cultura évszázados bástyájának omladozását, az anyaország kettészakadását érthetővé, s hogy e történeti keretben mint alakul ki és meddig áll fenn Erdély államépülete, alkotmányának főszerve, az országgyűlés?

A kérdésekre vonatkozó felelet keresése végett, az 1526. aug. 29-iki szerencsétlen kimenetelű ütközet következtében, nemzeti nagy létünk nagy temetőjévé vált mohácsi síkról, indulok el. A nemzet nagyjai II. Lajos királylyal egyetemben, örök álmukat alusszák. S míg Európa hatalmai megdöbbenve fogadják a hódító török hatalom fegyvereinek győzelmi híreit, a magyar szent korona területein, ősi szokás szerint, a pártküzdelmek jegyében kezdetét veszi az átkos széthúzás, s a királyi utód személyének kérdésében ellenségévé válik a magyar a magyarnak.

A nemzeti párt, képviselőjében azoknak a törekvéseknek, amelyek a magyar által szerzett hazának kormányzását csakis magyar uralkodó kezébe tartják elhelyezhetőnek, a rokonság és örökösödési elv alapján idegen dynasziák és különböző érdekek szolgálatába szegődött folyton ingadozó párttal szemben, hatalmas zászlót bont rövid idő alatt, amelynek hordozói között Werbőczy István, Szobi Mihály, Bajomi Benedek, Pöstyéni Gergely, Bodó Ferencz, Gerendi János, Glézsza Miklós, Petrovich

Péter, Váradi Pál, Báthory Endre, Perényi Péter, az erdélyi három nemzet képviselői, Heves, Gömör, Borsod, Torna, Abauj megye, Kassa, Bártfa s még néhány város követe, számos tiszamelléki úr és nemes szerepelnek.

Octóber 17-én Tokajban egybegyűlve találjuk a nemzeti párt zömét, a király személyére s a választógyűlés idejére vonatkozó szükséges megállapodások végett.

Szapolyai János a közbecsülésben álló erdélyi vajda jelölése, s a választógyűlés november hó 5-ére Székesfehérvárra való egybehívása elhatározott közkívánság lévén, rövid 22 nap múlva már Székesfehérvárott gyűlésezik a nemzet, lelkesedik az 1505-iki rákosi végzésen, s ünnepli Verbőczy István ékes szavainak hatása alatt a szabad választás eszméjével kapcsolatban, alkotmányos jogait és király jelöltjét.

Bár az ellenpárt nem mulasztja el az alkalmat az országgyűlés nyugodt menetét, a Mátyás és Frigyes, II. Ulászló és Miksa között létrejött szerződésekre, nemkülömben a pozsonyi kettős házassági szövetségre és a Ferdinánd örökösödési jogára való hivatkozással, Szapolyai megválasztását kifogásolva, zavarni, a rendek a rákosi végzéshez hiven, november 10-én Szapolyai Jánost Magyarország királyának declarálják, s a következő napon ünnepélyesen meg is koronázzák.

Ha a magyar szent korona alattvalói a körülmények illetén alakulásában 382 esztendővel ezelőtt meg tudnak nyugodni, alávetve magukat és egyéni érdekeiket a többség akarátának, a magyar nemzet közös érdekeinek, úgy hazánk ma fejlődésében, talán 200 évvel előbbre lehetne.

Az új király trónja alatt azonban csakhamar meg-inog a talaj. Ferdinánd hívei nov. 25.-ére Komáromba gyűlést hirdetnek, de Szapolyai Komáromot megszállja, s így gyéren látogatott országgyűlésük csak december 16.-án jut Pozsonyban annyira, hogy a nádor elnöklete

alatt, a Szapolyai megválasztását helytelenítő és jogtalanak minősítő felszólalások után, Ferdinándot is királyválasztani képes, mit sem törődve a következményekkel, s a második király megválasztásában elíntett jövődö egyenetlenkedés nemzetpusztító veszedelmével.

A Ferdinánd részéről kezdeményezett első kiegyezési tárgyalások, mint pl. az olmtüzi, eredményre nem vezetvén, míg Ferdinándot hívei 1527 november 3.-án, fegyvereinek sikere után, megkoronázzák, Szapolyai három szerencsétlen csata következtében bújdosóvá és mint országtalan király, Tarnovszki lengyel főnemes birtokán, Laszki Jeromos tanácsára, elkeseredésében a török segítség gondolatának híve lesz.

1528 január 27.-én Szapolyai küldetésében, Laszki már Konstantinápolyban a szultánnál van, hogy urát és Magyarország királyát mindenével együtt neki ajánlja és ezért a szultán atyai támogatását megnyerje.

A szultán tényleg „hálás szívvel fogadja a király jóindulatát, s nemcsak az országot engedi neki“, hanem megígéri, hogy „Ferdinánd ellen is olykép lesz segélyére, hogy ezután mindkét oldalán alhassék.“

1529.-ben aratás idején Szolimánt ennek következtében Magyarországon találjuk, Mohácsnál fogadja Szapolyai tisztelgését, s miután visszaszerzi Budát és a királyi széket pártfogoltjának, haza vonúl.

Ferdinánd újabb támadásokra, majd béketárgyalásokra határozza el magát, amire Szapolyai is, egy 1532 január 1.-én Kenessében tartott nemzeti tanácskozmányon megnyilatkozást nyert általános elégedetlenség következtében, hajlandónak mutatkozik, úgy hogy folytonos tárgyalások és fegyverszünetek között érkezik el 1538 február 24.-ike, mikor is Szapolyai és Ferdinánd követeinek sikerül végre Nagyváradon a békés meggyezés és kibontakozás fonalát megtalálni.

Szapolyai ebben a békében többek közt beleegyezik abba, hogy halála után egész Magyarország minden tartományaival és alávetett részeivel, a királyi jog és a

mondott ország és tartományok kormányozása egész teljességével Ferdinándra, ez meghalván, fiára, kit az ország királyának választani tartozik és ha ez is meghal, törvényes örökseire szálljon.

Ferdinánd viszont beleegyezik abba, hogy mindketten Magyarországnak és az alávetett tartományoknak ama részét, amit most birnak szabadon és a királyi hatalom teljességével birják, azon határok között, melyeket a két felség által kinevezendő 8 magyar biztos ki fog jelölni; Szlavonia, Horvátország és Dalmácia az ő kezén maradvá, Erdély a János király birodalmában és hatalma alatt álljon élethosszig.

A békés kiegyezés fonalának ekép remélt megoldása azonban rövid idő múlva, az újabb bonyodalmak hosszú sorának gordiusi csomójává alakul át.

Amíg ugyanis a rendek a szakadást kimondó béke ilyen formája ellen, az országgyűlés megkerülését hozva fel indokul, 1539 szept. 21.-én országgyűlésen tiltakoznak, Szapolyai a békének Ferdinánd követi által a szultánnál történt elárulásáról értesülván, Zsigmond lengyel király leányával, Izabellával, házasságra lép, nejét 1539. febr. 13-án Magyarország királynéjává koronáztatja, s miután 1540 július 7-én született fiát, a kis János Zsigmondot nejével együtt Martinuzzira bizza azzal a kikötéssel, hogy fiának hacsak lehet a koronát szerezze meg, 1540. jul. 21-én Szászsebesen, búcsut véve zaklatott földi életétől, örök nyugalomra hajtja fáradt fejét.

Ami Szapolyai halála után történik többé-kevésbé megismétlődése a nagyváradi béke előtt lefolyt szomorú idők eseményeinek. János Zsigmondot 1540. szeptember 15-én Magyarország királyává választják, Ferdinánd újból, most azonban már a békére való hivatkozással követeli az országot, ostrom alá kerül megint 1540. okt. 20-án és 1541. június 2-án Buda vára, majd miként 12 évvel ezelőtt augusztus havában megjelenik a szultán serege s augusztus 29-én átveszi Buda várát, Bethlen szerint

azzal az indokkal, hogy amig Izabella fia felnő, Ferdinándtól a vár óvva legyen, s ha majd az országlást képes lesz átvenni, azt neki átadhassa.

Addig is átadja, Martinuzzi és Petrovich gyámsága mellett a kis János Zsigmondnak Erdélyt, ahová a királyné szeptember 18-án Buda várából elindul.

Erdély alatt pedig ebben az időben, mint Verancsics mondja, értenünk kell „azon országot, melynek határai keletről Havasfölde, nyugatról, ott ahol a Kőrös mellett Nagyvárad-felé mennek Magyarország, észak felől a Kárpátok azon része mely Podoliát, Lengyelország egyik tartományát Erdélytől elválasztja, délről felső Mísia és a Tisza, Szegedtől kezdődőleg a Dunába szakadásig.¹

Ily előzmények után, amint Martinuzzi a végrendelethez hiven kezébe veszi Erdély kormányzását s az 1542. mártius 19-én Tordára egybehívott első alkotmányozó és államszervező külön országgyűlés folytán megszűnik Erdély Magyarország királyától és törvényhozásától függő helyzetének még a látszata is; a mohácsi vészt követő 15 évre terjedő események történetének végeredménye gyanánt, Buda vár elfoglalásában, az anyaország felosztásának évek óta kísértő eszméje mellett, testet ölt az erdélyi fejedelemség megalapításának korszakalkotó gondolata, s az első független országgyűlés révén, Erdély aranykorának kiinduló pontja. Erdélynek alkotmányos szervezkedése azonban tulajdonképp csak 1556-ban, illetve 1570-ben válik véglegessé, amikor is egyrészt a tordai országgyűlés meghívására, Izabella és János Zsigmond török biztatásra Erdélybe visszatérnek, s a rendek Erdélyt választó fejedelemséggé decretálják, másrészt amikor a rendek határozatuknak érvényt szerzendő, János Zsigmond halála után, (1570. márc. 14.) aki mindvégig mint magyar király uralkodott, s a királyi címről csak 1570-ben mondott le a speieri

egyezségben, Báthory Istvánt 1571. május 25-én fejedelmükévé választják.

Erdély különválása ezzel végleg be van fejezve, s bár a török szultán és magyar király egyaránt igénylik a főnhatóságot, sőt a török még adót is fizetett, a két versengő fél féltékenykedése között, a szabadon hozott törvények és évszázados szokások szilárd alapján, nyugodtan alakul ki Erdély alkotmányának diszes önálló épülete, szentélyében a nemzeti szellem örök fényű mécsével, melynek tűzét még azon idők zivatarai sem képesek kioltani, s az épülete! együtt megsemmisíteni, amelyek a nemzeti fejedelmek arany korszakának letűnése után, Budavár visszafoglalását követően a császári seregek diadalainak nyomában Erdélyre nehezednek. (1687. okt. 27.)

Ettől az időtől kezdve elvész a fejedelem hatalma Apafi mint árnyékfejedelem Fogarasban 1690. ápril. 25-én meghal, Thököly Imre néhány heti pütkösi királysága a fejedelemség utolsó vergődésének képét viseli magán, mert I. Lipót, királyi levelében megerősítvén Erdély alkotmányát, azt visszatértnek minősíti a szent koronához „melytől az irigy sors és egyesek vakmerősége elszakította.“

Lipót eleinte elismeri Apafi Mihály fiának trónöröklési jogát, amikor azonban a gubernium veszi át a kormányzást s Apafi magyar környezetének unszolására Erdélyről lemond, bár az udvarnak a diadalokból kifolyólag a kényuralom megalapítására irányuló törekvéseivel szemben, 1704-ben a rendek II. Rákóczi Ferencz személyében, még egyszer fejedelmet választanak, sőt 1707. ápril. 5-én a marosvásárhelyi országgyűlésen, Rákóczi beigtatása mellett, törvénybe foglalják a Habsburgoktól való végleges elszakadást is, a szatmári békekötéssel vége szakad a nemzeti fejedelmek korszakának s a magyar király lesz Erdély fejedelme, illetve Mária Terézia után nagyfejedelme.

„Ő szent felsége — mondja az 1791. évi VII.

cikkely — kegyesen elismeri, hogy a törvények hozásának, eltörlésének és hiteles magyarázásának hatalma az erdélyi nagy fejedelemségben közös a fejedelemmel és az országgyűlésre törvényesen egybeseregltő karokkal és rendekkel, s kegyelmesen kijelentette, hogy a rendeknek ezt a jogát fönn tartandja és amint az dicsőült I Lipóttal rája szállott, úgy ő is sértetlenül fogja az ő felséges utódaira átszállítani.“

Ebből, valamint az X. és XI.-ik 1791. évi törvény-cikkekből, amelyek az országgyűlés évenkénti tartását, módját és rendjét határozzák meg, bár Ferencz király 43 évi hosszas uralkodása alatt csak négyszer, V. Ferdinánd pedig 3-szor tartott országgyűlést Erdélyben, világosan következik, hogy Erdély alkotmányának évszázados épülete és ennek főszerve a törvényhozás, ha nem is teljesen a régi, hanem javításokkal ellátott alakjában fennáll mindaddig, amig Erdélynek a szent koronához hű karai és rendei, 1848 évi pünkösdi hó 29-ik napján Kolozsvárott, tökéletesen egybehangzó értelemmel s egyes akaratokkal, a testvér Magyarhon VII.-ik törvénycikkében nyilvánult testvéries rokonszenvvel lelkesedett örömmel való fogadása mellett, a törvényhozás új rendszerében az alapkövét szétrombolását s az elavult alkotmány pusztulását találva helyesnek, a szabadság, testvériség és egyenlőség eszméinek szolgálatában, az egyesülés által, végét nem vetik

II.

Minden állam önállóságának föltétele, hogy törvényeit maga, a területén állandóan megtelepedett és egységes főhatalom alatt álló embersokaság alkothassa, és akaratát a törvényhozó organumok, az államfő és az országgyűlés által kötelező alakban kifejezésre juttathassa.

Ebből következik, hogy a törvényhozás főkélléke az állami épület alkotmányának, amely így nem egyéb, mint azon szerződéses alaptörvényeknek egységes kifejezője, melyek az államfenség s az állampolgárok jogait, kötelességeit s egymásközti viszonyait meghatározzák.

Erdélynek, mint láthattuk a fönnebbiekben, külön országgyűlés és fejedelemre, egy szóval törvényhozásra van szüksége, ha separationalis törekvéseinek megfelelően, állammá kíván alakulni, és önálló alkotmányát kell feláldoznia az utolsó országgyűléssel.

1540 előtt hiába keressük Erdélynek államiségát, mivelhogy a történelem mindúntalan olyan nyomokra vezet, amelyek Erdélynek a magyar közbirodalom elválatatlan kiegészítői voltát bizonyítják¹ azáltal, hogy a törvényhozása közös a Magyarországéval, képviselte kiterjed az összállam országgyűléseire, ennek határozata az erdélyi részekre, s hogy vajdája a magyar király teljhatalmú képviselője.

Azok a magánjellegű gyűlések, amelyeknek a különválás előtti időkből emléke fönmaradt, az országgyűlés fogalmával nem illethetők, mivel többnyire csakis a közös országgyűléseken alkotott törvények kihirdetésére, foga-

¹ Turoczi: Cbronica Hungarorum. Pars, II. cap 20.

natositására, vagy legfeljebb helyérdekű ügyek elintézésére szolgáltak, a királyok, azok biztosai, vagy pedig a vajdák elnöklete alatt.

Bár kétséget nem szenved, hogy e magánjellegű gyűlések előhírnökei a későbbi országgyűléseknek, kezdeményezői azoknak az alaptörvényeknek, amelyekben Erdély kiváltságainak sarkpontjai nyugosznak, föntartói azoknak a szokásoknak, amelyeken az országgyűlések szervezete kialakul; mindazonáltal erdélyi országgyűlésről csak attól az időtől kezdve és addig beszélhetünk, amióta állami önállóságának főfeltételét, a törvényhozást az anyaországétól függetleníteni, s ameddig ennek legalább is egyik tényezőjét, az országgyűlést a maga autonóm jogaiban fenntartani sikerült.

Hogy a különválás után Erdélyben az önálló országgyűlések már a közalkotmány védszárnyai alatt kifejlődött s csaknem külön nemzeti életet biztosító alkotmányt találtak, azt a székelyek, magyarok és szászok ősi kiváltságaiból lehet következtetnünk.

E három nemzet tudvalevőleg, mint különböző keblű viszonyok között élő népfaj, külön földdel, birtoki és helyhatósági törvényekkel, külön közigazgatással és tisztviselőkkel rendelkezvén, csak a mindnyájukat érdeklő országos dolgokra nézve volt ebben az időben bizonyos alaptörvények és szerződések által egy közös kapcsolathoz egyesülve.

A székely nemzet mint a Székelyföld ura, Árpád ideje óta, nemesi kiváltságainál fogva teljesen külön törvényekkel és szokásokkal a székely ispán főnhatósága alatt állott, s mint a hadi dolgokban legjáratasabb fegyveres őr, a közbátorság és nemzeti szabadságnak,¹ a maga székeibe tömörülve majdnem a XVI.-ik századig tartotta fenn ősi nemesi szervezetét.

A magyar nemzet, a megyei kerületek birtokosa

Lásd: Werbőczy Hármaskönyvében a III. R. 4. cime alatt. (Corp. Jur. Hungarici II. K. 383 oldalán).

volt. Területén jobbágyviszony fejlődven ki, politikai jogokat itt csak a nemesség gyakorolt, hadkötelezettséggel csak a nemesség birt, mely élén a vajdával, helyhatósági gyűlések tartására jogosítva, a szászok bejövetele előtt megközelítőleg hét vármegyének volt korlátlan ura.

A *szász nemzet*, e II. Géza király idején Erdélybe települt, „ad retinendam coronam“¹ (a korona fentartására) hivatott vendégnép, amely a Szászvárostól, Baróth, Sepsi és Daróc nevű székely birtokokig elterülő vidékeken lakott, majd pedig Szászváros, Szászsebes, Szerdahely, Szeben, Ujgyház, Nagysink, Kőhalom és Segesvár székekből álló Szeben vármegyét (Comitatus Cibiniensis) vallotta magáénak, II. Endre 1224-ben kiadott szabadságlevele értelmében, csakis a szebeni ispán, mint szász főispán kormánya és bírósága alatt állott. Az egész magyar birodalom területén vám és saját áruhelyeiken a vásárpénz fizetéstől mentes volt, mely kiváltságok fejében a hadviselésben a hon határain belül 500, azon kívül 100 fegyveressel voltköteles támogatni a királyi sereget.

Erdély a *separatio* idején bár megtalálta a 3 nemzet eme kiváltságaiban az állami épület alapját, de az alapokban lévő egyenlőtlenségek elsimítása nélkül lehetetlen lévén az alkotmány egységes és szilárd megépítése, annak munkáját egy önálló és három nemzet érdekeinek megfelelő országgyűlésnek kellett magára vállalnia.

A politikai viszonyok, János király halála után az özvegy királyné és a barát között kitört viszálykodások közepette, nagyban elősegítették a körülményeknek olyatén kialakulását, hogy Martinuzzi kezében a hatalommal, az országgyűlés keretében egyesített három nemzet hozzájárulása mellett, az erdélyi államnak alapját elkészíthette.

Az általa összehívott 1540, —42 és —44-ik évi alkotmányozó országgyűlések intézkedéseiben kezdetét

¹ A szász nemzet régi pecsétjének ezen köriratára nézve lásd: Jos. Car. Eder: De initiis inribusque Saxonum Transsylvanorum Comentatis (Viennae 1792. 33. és 34. oldalán).

vett államszervező munkálatoknak a fejedelmi intézmény és fejedelmi főtanácsra vonatkozó határozatait követőleg 1556-ban Szászsebesen, 1571-ben Fejérváron, 1600-ban Lécfalván, 1613-ban Kolozsvárott hozott, a fejedelemválasztás jogát megerősítő, illetve mindannyiszor tettleg életbeléptető országgyűlési végzések, nemkülömben a mindenkor országgyűlésileg elfogadott és a fejedelem elé írt feltételek; Erdély önnállóságát, a fejedelem souverain voltát biztosító szerződések, a nagyszombati (1615 máj. 6. és 1617. szept. 2.), a nikolsburgi (1621) és linci békekötés feltételei, az 1653 március 15-én és 1669 március 4-én összefoglalt Approbata illetve Compilata constitutiók, mint különböző időkben hozott végzések gyűjteményei s az ezekben megörökített, a törvények megtartását biztosító fejedelmi eskük, (Approb. Const. II. R. I. és II. cime) valamint a hazafiak szövetségi esküje, (Juramentum unionis), mindmegannyi fontos rétegét képezik a nemzeti fejedelmekkel befejezés előtt félbenmaradt másfél százados alkotmánynak. A Lipót által 1690 okt. 16-án keltezett és a rendek elfogadása után 1691 dec. 4-én kiadott diploma, mint azon feltételek összefoglalója, amelyek mellett Lipót, Erdély oltalmát megígéri és Erdély a magyar király felsőbbbségét elismerőleg a szent koronához visszatér, az országgyűlések eddigi munkálkodása által megteremtett állami épület alkotmányának megerősítése mellett, annak befejezéséhez szükségelt további munkálatok kiinduló részét képezi.

Kolozsvárott, Tordán, Marosvásárhelyen, Nagyszébenben, Gyulafehérvárott, Segesvárott és Medgyesen 31 év lefolyása alatt tartott országgyűlések jelentéktelen munkája után, az 1722 március 30-án tartott nagyszebeni országgyűlésnek az ausztriai ház fi és leányágon való örökösödését kimondó határozatai, nemkülömben az 1744 évi nagyszebeni országgyűlésnek Erdély és a török porta közötti viszony felbontására, a magyar királyi korona örökösök jogainak megerősítésére (I. t. c.) a fejedelemválasztási jogok eltörlésére (II. t. c.) a fejedelem felségi

jogok szilárdítására (VI. t. c.) vonatkozólag hozott végzései, Erdély alkotmányának kiépítésében már a befejező munkálatok jellegét viselik magukon.

Az 1790-ik év december hónap 12. napjára Kolozsvár sz. kir. városába hirdetett és az 1791-ik évi augusztus hónap 9-éig egyhuzamban tartott közönséges országgyűlés munkálatai révén, megerősítést nyervén az 1690-ik év alkotása, a Lipót-féle diploma (II. cikk.), Erdélynek a magyar koronához való tartozása és saját törvényei szerinti kormányzása (VI. VII. VIII. t. cikkek), biztosítatván a külügyeknél Erdély befolyása (IX. t. c.), az országgyűlés évenkénti tartása (X. t. c.), meghatározatván az országgyűlés szervezete (XI. t. c.), a nemes-ség, polgárság joga, a magyar és székely törvényhatóságok kebelében a magyar nyelv hivatalos jellege, a négy bevett vallást követők egyenjogúsága, — végre tető alá került Erdély harmadfélzados alkotmányának épülete.

Bár a hiányok pótlására szolgáló országgyűlések közül még az 1846 évi az ország katona ajánlási jogát (XX. t. c.) a magyar nyelv diplomaciaivá tételét (I. t. c.), biztosította, a jobbágyi viszonyok szabályozását (III—XV. t. c.) elkészítette, az 1848 évi politikai hullámok hatása alatt létrejött utolsó erdélyi országgyűlések határozatainak egyetlen pontja következtében, összedőlt a 308 éves épület, hogy szent István koronájának varázsfénye mellett, az ősi államegységben, testet ölthessen az *új Magyar-ország*.

III.

Az országgyűlés szervezete.

Az előbbieken, egy háromszázados munka történetét, annak irányító, átalakító, az egész szellemi életre kiható jelentőségét, szükségét, hatalmát és végzett munkáját volt alkalmunk szűk keretben vázlatosan megismerni.

Kiséreljük meg a következőkben bemutatását annak a szervezetnek, amely egyesítve magában az alkotó erőket egy közös cél, az erdélyi államépület alkotmányának kiépítése érdekében, a különválás óta 1848-ig mint országgyűlés élt, működött, irányított, alkotott és hatalmat gyakorolt.

Lássuk, kik lehettek az országgyűlés tagjai? Ki hívta és hívhatta a tagokat munkára össze? Hol, mikor és mennyi ideig voltak kötelesek megjelenni? Minő szabályoknak kellett magukat a munka tartama alatt alávetniök?

Ilyen és ehhez hasonló kérdésekre vonatkozó feleletek keretében lesz alkalmunk a továbbiakban az országgyűlés szervezetének amennyiben lehet történeti alapon való bemutatását megkísérelni, felkutatva háromszázadon át visszamenőleg az 1791 évi X. és XI. t. c.-ben először rendszeres egészbe foglalt országgyűlési szervezeti törvény forrásait.

A rendes országgyűlést alkotják — mondja az **Az országgyűlés 1791 évi XI. t. c. a.) pontja** — a királyi főkormányshé, alkotó elemei. a királyi tábla, a vármegyék, vidékek és székel székel főtisztjei, a királyi hivatalosok, a vármegyék és magyar

vidékek továbbá a székely székek és a szász székek, meg a vidékek, valamint a szabad királyi és taksás helyeknek nevezett városok követei, akik az egész fejedelemség három nemzetbeli karainak és rendjeinek képét viselik.

A királyi fő-kormányzók. A királyi főkormányzók (gubernium regium), a kormányzó és tanácsosokból áll, magába foglalva a főhivatalnokok közül, a katolikus püspököt, az országos elnököt, a kincstárnokot, a kancellárt, az országos főbiztost és az országos számvevői hivatal elnökét, akik a négy bevett vallás és 3 nemzetnek törvényileg biztosított jogai alapján, egyenlő számban választatván a karok által, fejedelmi kinevezés révén viselik tisztségeiket.

Ezek sorában foglal helyet a szász ispán is, aki 1795-ig saját nemzetének választása, azután pedig a kormányzók ajánlatára nyert kinevezés útján jut hivatalához.

Ide tartoznak továbbá a kormányzékai titoknokok is, mint kinevezett tiszttviselők, akiknek az országgyűlési teremben, a királyi hivatalosok mellett, hely van biztosítva és akik eleinte a kormányzók tagjai között, majd pedig a királyi hivatalosok sorában foglaltatnak. A kormányzók természetesen csakis fontos tárgyak feletti tanácskozásokban köteles az országgyűlésen megjelenni, ilyenkor azonban „az országgyűlés tárgyait nézve tanácsadásával, a fejedelem és a rendek javát előmozdítani, a karok és rendek között támadt vélemény és szavazatkülömbőség esetében azok kiegyenlítésére törekedni, törvénycikkelyek alkotása, az Ő szent felségéhez intézendő feliratok, a királyi biztoshoz menesztendő küldöttségek vagy más, úgy közigazgatás, mint jogszolgáltatás körébe tartozó ügyekben tanácsot adni¹ tiszte körébe tartozik“. Amikor pedig nem jelenhet meg, küldöttségek útján értekezik az országgyűléssel, mely küldöttség a

Lásd 1791 évi XI. t. cikk f, pontját. (Corpus Juris Hungarici Erd. törv. 505. oldalán)

karok és rendek részéről két főtisztból, két királyi hivatalosból, két-két vármegyei székely és szász széki s taksás helyi követből állítandó össze.

A királyi főkörmányszék a karok és rendek határozatát sem meg nem változtathatja, sem meg nem gátolhatja, s tagjait a szavazás joga meg nem illeti, ami az idézett t. cikk 3. pontjának kk. jeggyel ellátott szakaszából látható, ahol a szavazás rendjében a főkörmányszékről nincs említés téve.

Szerepe tehát nagyjában hasonló a miniszteriuméhoz; hűséges tanácsadója a fejedelem és nemzetnek egyaránt; felesketett hivatala az államfő és országnak, úgy hogy egyedüli jogos fegyvere a törvény lévén, míg az államérdekekkel ellenkező felség akarattal szemben a karok és rendek sérelmeit pártfogolni, azok nevében óvást emelni, a fejedelmet törvénytelen cselekedeteiből származható következményekre figyelmeztetni áll jogában, addig kötelessége az államalattvalókkal szemben is az államérdekeket törvényes eszközökkel megvédelmezni.

A királyi táblának tagjai: az elnök (praesidens), két ítélő mester, a fiscalis directorok és 12 táblabíró (assesores)¹. Ezek közül az elnököt és az ítélőmestereket

A királyi
tábla.

¹ a) A táblai assesorok, hogy mind elégséges illendő számuak, circiter ad num. 12 ez hazának törvényéhez értő, jó lelkiismeretű emberek rendeltesse a fejedelmektől, a két ítélő mesterek és a praesidensek mellé, szükségesképen kívántatik; kik mindazonáltal az 1554 esztendőbéli articulus szerint is, csak magok költségeken szolgálni nem tartóznak stb. (L. Approb. Constit. IV R. XVI. cím 1. artic, Corpus Juris Hungarici Erd. Törv. 201. és 202 oldalán.)

b) A fiscalis direktorok mind széken és táblán is bennülhetnek, fiscalis causákon kívül: de mint a többi táblai assesorok hitesek légyenek az igaz törvénytételre stb. (Approb. Const. IV. R. XVII. cím 1. artic. Corp. Jur. Hung. Erd Törv. 202-ik oldalán.)

c) Hogy mind a tanácsi rend tizenkét számuaknál, a táblabírái is hasonlóképen, ítélőmestereken és directorokon kívül tizenkét számuaknál alább ne legyenek, stb. (Comp. Const. III. R. V. cím 1. artic. Corp. Jur. Hung. Erd. Törv. 289. old.)

a karok és rendek választják, a táblabírákat pedig a tábla és királyi kormányzók ajánlatára az uralkodó nevezi ki.

A királyi tábla a maga 15—20 tagjával mindenkor megjelenik az országgyűlésen és egy a terem közepén levő asztalnál foglal helyet mindaddig, míg a főkormányzók meg nem jelenik.

Az ítélőmesterek az országgyűlések titkári, és jegyzői tisztségeit viselik, minek folytán a jegyzőkönyvek és felterjesztések elkészítésére vannak kötelezve. A bírói függetlenség elve ekkor még nem lévén törvénybe foglalva, a királyi tábla tagjaiban mint a főkormányzók és a király kinevezett közegeiben a hatalom oszlopait kell tekintenünk, akik erkölcsi pressio hatása alatt mindenkor a kormány nézeteiben osztozva, azokat képviselve és védelmezve, igyekeznek az országgyűlésen állást foglalni.

A királyi hivatalosok.

A királyi főkormányzók s királyi tábla továbbá a vármegyék, vidékek és székely székekben functionáló, átlag 17 főtiszt, mint hivataluknál fogva regalisták, illetve királyi meghívó levéllel ellátottak mellett, a főkormányzók előterjesztésére királyi meghívó levél útján, gyűlésbe hivatnak a tekintélyesb nemesség soraiból még olyan teljes koru honfiak is, akik elegendő birtok és törvényben megkívánt tulajdonságokkal, tapasztalatokkal, feddhetetlen erkölccsel, a dolgok elintézésében való egyenességgel s a fejedelem meg az ország ügyeinek tárgyalására minden tekintetben alkalmas tulajdonságokkal rendelkezvén, a meghívásra méltóknak találtnak.

Számuk 140 és 160 között változik s megbízatásuk mindig csak egy országgyűlésre érvényes. Abból, hogy nem egyszer van alkalmunk a követekkel szemben a királyi hivatalosokat az országgyűlésen számszerint túlsúlyban látni, s a történelem tanúsága szerint, a királyi előterjesztéseknek ellenzékét bennök felismerni, arra lehet következtetnünk, hogy az országgyűlés munkásseregének egyik legkomolyabb elemét, a királyi hivatalosok csoportja képezi.

Ezen kívül az országgyűléshez tartozik még 96 követ, a kik kiküldőikre nézve következőleg oszlanak meg:

A magyar földön fekvő: Alsó- és Felső-Fejér-, Hunyad-, Torda-, Kolozs-, Küküllő-, Doboka-, Belső-szolnok- és a partium vagy partes reapplicatae névvel idecsatolt Kraszna-, Középszolnok- és Zaránd-megyék, nemkülömben Kővár és Fogaras vidéke, mint fejedelmileg kinevezett főispánok és főispáni jelölésre közgyűlésileg választott tisztek alatt álló autonom testületek¹ képviselőletében, az országgyűlésre utasításokkal ellátva² küldött 2—2 követ révén 26 követ tartozik.

A vármegyék és vidékeknek mint követküldési joggal felruházott testületeknek kiváltságait illetőleg a törvény előírja, hogy:

a) «a fő és vicetisztek a decretum tartása szerint. . . vármegyébéli vagy székekbéli zálagos és jóságos emberek legyenek: a főispánokat a fejedelmek creálják, azoknak vakantiájakat hosszas halogatás nélkül, hasonlóképen egyéb főtiszteket is helyekre állassák . . . vicéispánokat a decretum continentiája szerint, arra alkalmas azon vármegyébéli zálagos embereket a főispánok denomináljanak és a vármegyéken ez ideig usu roboráltatott mód szerint válasszanak, járulván ahhoz a vármegyének consensusa is. Fő és vicészolgabirákat hasonlóképen a vármegyék együtt a főispánokkal válasszának» stb. (L. Approb. Const. III. R. 43. cím, 1. artic. Corp. Jur. Hung. Erd. Törv. 112. old.)

Ugyancsak törvény mondja ki, hogy bár

b) «annak seriesében az tisztviselőknek hivatalokról, abban el nem járásoknak büntetésekről, az tiszteknek helyben állatásáról vagy megváltoztatásokról *kiváltképen az vármegyéken levőkről* vagyon emlékezet, mely azon szerint helyben is hagyattatik mindazon specificált dolgokban és casusokban; tetszett mindazáltal ez helyben az tisztek felől való némely végezéseket inseálni és elsőben is, hogy mind vármegyékben, várakban székes helyekben, végekben és egyéb tisztviselésekben zálogos és böcsületes hazafiai és nem idegeneket constituáljanak és collocáljanak az fejedelmek» stb. (L. az 1652. évi dec. 15-iki fejérvári orsz. gyűlésnek «a tisztek állapotjáról» hozott 1-ső articulusát Erd. országgyűlési emlékek. XI. kötet 158. oldalon.)

² A követeknek utasításokkal való ellátása, a legrégebb időktől fogva volt szokásos. Ezen utasítások, ha megfigyeljük,

A Székely székekről. Székely szék öt lévén és pedig: Udvarhelyszék, Keresztur és Bardocz fíuszékkal, Háromszék, Csíkszék, Gyergyó és Kászón fíuszékkal, Marosszék és Aranyos-szék, mint maguk választotta és fejedelemtől megerősített főkirálybírák¹ és tiszteik vezetése alatt álló kivált-ságos területek, a követett gyakorlat fenntartása mellett — mondja az 1791: XI. t.-cikk c) pontja — a fíuszékeket az anyaszékkal egynek számítva, a képességhez és val-lások külömbségéhez képest 2—2 követet küldhetnek, minek következtében az országgyűlésen 10 szavazattal lehetnek képviselve.

A szász székek és vidékekről. A Szászföld, mely választott és fejedelem által megerősített királybírák, illetve polgármesterek, főbírák vagy tanácsosok által kormányzott székekre meg vidékekre oszlik s a maga egészében, mint comitatus Cibiniensis, a nemzeti örgróf (nationis comes) azaz szebeni királybíró (iudex regius Cibiniensis) főnhatósága alatt áll.

Székei u. m.: Segesvár-, Megyes-, Szászsebes-, Szerdahely-, Nagysink-, Kőhalom-, Ujegyház-, Szeben- és Szászvárosszék, vidékei u. m.: Besztercze és Brassó vidéke, fővárosaiktól, melyek bár szabad királyi városok nem képezve külön politikai testületet, az országgyűlésen azokkal együtt két-két, összesen 22 követtel vehetnek részt.

az országgyűlés tárgyra nézve. a meghívó levelekből nyert értesülés alapján, többnyire a fontosabb királyi propositiókat érintik. Az utasítás nem jelentette azt, hogy a követeknek az abban foglaltakon kívül felmerülő tárgyak tanácskozásában nem szabad részt venni, mert legfeljebb csak kötelezővé akarta tenni, a megjelölt tárgyak tanácskozásában való megjelenést. A követek jogaihoz tartozik mindazonáltal egy-egy fontos tárgyban. amit a gyűlés felszínre hozott, kiküldője megkérdezése, illetve újabb utasítással való ellátása nélkül, az állásfoglalástól tartózkodni. Az utasításokba foglalt fontos sérelmek és kívánságok mikénti tárgyalására nézve intézkedik az 1791. évi XI. t.-c. 7 szakasza (Corp Jur Hung. Erd Törv. 509. old.), az utasítások adására pedig, a girás gyűléseket mondja jogosítotttnak az 1791 évi XII. t.-c. 3 ik szakasza (u. o. 513. old.).

¹ A főkirálybírák szabad választását biztosítja már a Lipót-féle 1690 évi diploma 8-ik pontja

A szabad királyi városok közül, amint az előző szakasz után következik, csak a magyar és székely területen lévők bírnak külön képviseleti joggal.

A magyar területen Kolozsvár, Gyulafehérvár, s az 1791. évi LXI. t.-c. értelmében Szamosujvár és Ebesfalva (Erzsébetváros), mint vármegyéiktől független testületek, amelyek választott tisztek által kormányoztatnak, a főkörmányszék felsőbbsége alá tartoznak, s mint Werbőczy mondja „a nép többségével és józanabb részével“¹ helyhatósági törvények hozására jogosítottak, egyéb kiváltságaik mellett az országgyűlésen is két követtel vehetnek részt.

A Székelyföld egyedüli szabad királyi városa: Marosvásárhely, azon törvényes kiváltságai folytán, melyekkel magyarföldi sz. kir. városaink rendelkeznek, az országgyűlésre szintén két követ küldésére lévén jogosítva, szabad királyi városainkat az országgyűlésen a XVIII.-ik század végén összesen 10 követtel láthatjuk képviselve.

Azon magyar földi taxás helyek (loca taxalia), amelyek jöllehet vármegyéjük felsőbbsége alatt, de minden földesúri hatalomtól menten szabadalmaik révén² nem kapuszám szerint, hanem egy előre megállapított u. n. taxában szolgáltaták az adót az országos adótárba, mint Abrudbánya, Vizakna, Vajda-Hunyad, Hátszeg, Szék, Kolozs és Zilah, egyenkint 2 követ küldésére jogosítottak.

A Székelyföldről Oláhfalva³ mint kiváltságolt község.

A . . . szabad városok . . . a fejedelem meg- egyezésének hozzájárulásával statutumokat hozhatnak . . . de ezek . . . csakis közöttük állnak meg és maradnak erőben Az ilyen határozatokat és statutumokat pedig a nép többségével és józanabb részével kell hozni és megállapítani, mert különben azokat a nép vagy közönség statutumainak nem nevezhetjük. (L. Werbőczy: Hármaskönyvének III. R. 2. cím 7-ik és 8-ik szakaszát. Corp. Jur. Hungarici. H. K. 379. old.)

² A szabad királyi és taxás helyeknek nevezett városok szabadalmait megerősítést nyernek az 1791 évi XIV. t.-c.-ben. (Corp. Jur. Hung. Erd. Törv. 515. oldal.)

³ Oláhfalva kiváltságolt székely községnek, az országgyűlésen való szavazás és ülés jogát ugyancsak az 1791 évi XIV. t.-c. állítja vissza.

A szabad királyi városokról.

A Taxás helyeknek nevezett városokról.

mely Udvarhelyszéktől függetlenül s a főkormánysház közvetlen fönnhatósága alatt közigazgatási és igazságszolgáltatási ügyeit választott királybírája és ülnökei által végezteti, az 1791. évi XIV. törvénycikkben visszaállított jogainál fogva az országgyűlésre két követet küldhet, hasonlóan Udvarhely, Kézdi-Vásárhely, Sepsiszentgyörgy, Illyefalva, Csikszereda és Bereczk kiváltságolt székhely mezővárosok, amelyek mint taxás helyek (loca taxalia) szintén 2—2 követ küldésére jogosítottak. Így a taxás helyeknek nevezett magyar és székelyföldi városok együtt 28 szavazatot gyakorolhatnak az erdélyi országgyűlésen.

Kik választhatók követeknek ?

Azra nézve, hogy kik választhatók követeknek, illetőleg, hogy kik vállalhattak követi tisztséget, az 1791. évi XI. t.-c. c) pontja a vármegyék és székely székeket illetőleg úgy intézkedik, hogy ott csakis birtokos és a közigazgatásban jártas nemes ember lehet azzá. Bár az idézett törvény nem tesz említést a szász székek megvidékek nemkülönbén a városok követeire nézve, a gyakorlat alapján mégis megállapítható, hogy míg a szász székek és vidékeken, ahol a föld minden lakosa egyenlő a jogokban és terhekben, a követek rendszerint a tisztviselők sorából választatnak, addig a városok követei állandóan a városi polgárok, sőt a környékbeli birtokosok nemesei közül kerülnek ki, választás útján.

Kik a választhatók ?

A választhatók a magyar és székely földön rendszerint közgyűléseiken, a szászok székgyűléseken, a királyi szabad és taxás városok helyhatósági gyűléseiben határoznak. A közgyűléseken az illető kerület nemesei, ha nincs is birtokuk és csak címeres nemességgel bírnak, mind megjelenhetnek, sőt mi több a Székelyföldön Udvar-

Az oláhfalviaknak privilegiumok ugyanis abrogáltatott (L. Approb. Const. III. R. 79. cím 1. artic. Corp. Jur. Hung. Erd. Törv. 149-ik old.) s amennyi részben nem invalidáltatott is, csak úgy tartatott meg, hogy a fiscusnak tartozó szolgálatot azután is tartoztak praestálni, (Approb. Const. V. R. 45. ed. u. ott 229. old.) s a törvények dolgában a székek kerültek függő viszonyba. (Approb. Const. V. R. 74. ed. u. ott 236. old.)

hely, Maros és Aranyos székekben a lófő és darabant székelvényeknek (primipili et prixidarii) a választásokba való bevonása is előfordul.

Szászföldön a székgyűléseken a királyi szabad városok 6, a többi helységek 2 követtel, amely kerületben pedig nincs kir. szab. város, minden helység egyenlően csak 2 követtel van képviselve.

A magyar- és székelvényföldi szabad, illetve taxás városok helyhatósági gyűlésének alkotó elemét képező esküdt közönség száma 100, vagy legalább is 40-re tehető.

A királyi regalisták és választott követekből ezen számok arányában megalakítandó országgyűlés tagjaira nézve, a meghívás és megválasztás következtében első kötelesség a gyűlésen való megjelenés.¹

¹ Lásd: II. Ulászló 1492 évi I. decretumának 108 cikkelyét Továbbá

a) Erdélyi országgyűlési emlékek között, az 1594 évi máj. 12.-étől 22-ikéig tartott tordai országgyűlés végzését.

«Tetszett ez is, hogy valakiket nagyságod gyűlésére hivat levelével minden nemzetek közül, vagy privatim, vármegyéről, székekről választott léssen, az gyűlésnek estin jelen legyen büntetés alatt; az gyűlésnek pedig vége szakadtáig senki el ne oszoljon.» (III. köt 443 old.)

u. ott:

b) Az 1572 évi tordai országgyűlés (máj. 25—29-ig) 10-ik végzését.

«Végezetére, miért hogy az gyűlésben választott uraink atyáinkfiak közül, némelyek panaszkodnak, hogy ők az ő hazájoknak javára és megmaradására és az Ő nagysága parancsolatjára való engedelmisségekből az gyűlésre jó idején reá érőkűdnek jóni, el is jónak napján vagy még estén is, itt vadnak, költnek, de sokan vadnak esmét, kik az jövetelt késedelmeztetik, sokszor másod néha harmad nap mulva is alig érkeznek, hogy ennek utána efféle várakozás költség és alkalmatlan dolog ne essék, ki miatt az közönséges jóra való végezés is megkésődik, végeztetett, hogy minden az gyűlésben választott személy első napján az gyűlésnek idején itt legyen, hogy másodnap mindjárást az dologhoz kezdhessenek. Az ki pedig ezt elmulatná, tizenhat gyra az penája. kiről az vármegyék ispányi igazat vehessenek». (II. 531. old.)

Az országgyűlési tagoknak kötelességei.

„Minden regalissal hívott személyek — mondja az Approb. Const. III. R. XVII. cím 1. articulusában — és gyűlésbe választott emberek, a gyűlésnek első napján compareálni és mindaddig ott lenni, míg az articulusok kikelnek, sup poena ducentorum florenorum, tartozzanak, hasonlóképen akiket országgyűlésére az ispánok vagy a székek tisztei az eddig való usus szerint a vármegyék és székeknek egyező értelmekből választanak és el nem akarván menni, jó ratiókkal nem menthetnék

c) Az 1596. évi kolozsvári orsz. gyűlés (ápril. 21—26) 13-ik végzését

«Vannak sokan az gyűlésbe hivatalosak közül, kik az gyűlésnek első napjára reá nem gyűlnek; ki miatt, kik reágyűlnek ott várakoznak, az üdöt héába mulatják, gyakorta pedig mint szinte most is occurálnak oly dolgok, kik efféle mórát nem patíálnak Tetszett azért, hogy valaki az gyűlésnek első napjára reá nem jőne, ha magát ratióabiliter nem excusálná, azon gyűlésbe az fejedelem száz forintot vehessen mox et de facto rajta.» (III. köt. 499. old.)

u. ott:

d) Az 1607. évi vásárhelyi orsz. gyűlés (márc. 18—25) 6-ik végzésében, ugyanazon okoknál fogva, mint a fönnebbiek kimondja: «hogy ennek utána, ha ki az választott emberek közül az gyűlésre nem menne, avagy későn menne, vagy semmi oka nem lévén végig nem várná az gyűlést, ispán híre nélkül elmenne, száz forinton maradjon, stb (V. köt. 469. old.)

u. ott:

e) Az 1615. évi kolozsvári orsz. gyűlés (szept. 27 — oct. 13) 20-ik articulusa, ugyanazon okok alapján, amit a fönnti végzések már kimondottak, megújítja, a büntetést emelve csak fel kétszáz forintra (VII. köt. 284. old.)

f) Az 1615. évi 20-ik articulust (Kolozsvár) megújítja az 1658 évi marosvásárhelyi orsz. gyűl IV. articulusa, kiegészítve az elnök anyagi felelősségével (u. ott XII. köt. 101. old.)

g) Az 1661. évi kisselyki orsz. gyűlés (nov. 20—23) 200 korotában marasztalja el a meg nem jelenőket IV. articulusában (u. ott XIII. köt. 87. old.)

h) A fönntiekhez hasonló intézkedéseket tesz az 1663 évi marosvásárhelyi országgyűlés (szept. 24) XVII. articulusa. (u. ott XIII. köt. 259. lap.)

magokat, azon poenába incurrálnak, melyet az ispánok vagy királybírák, *exclusis omnibus juridicis remediis*, a jószágokon exequálhassanak, melynek harmada a *fiscus*, harmada a vármegyéé vagy szék szükségére való, harmada pedig az *executtoré* legyen, melyet ha a tisztek nem exequálnának *in duplo convicáltassanak*.“

Annak, hogy mennyire szigoruan kívánják az egyes országgyűlések a megjelenés köteleességét a regalisták és követekre nézve általánossá tenni, a fönnebb idézett végzésen kívül még határozottabb alakban találjuk meg a nyomát a *Comp. Const. V. Részének XVIII.-ik edictumába* foglalt következő határozatban: „decernáltuk, hogy a *praesidens* urak a katalogust elolvastatván, valakik jelen nem léznek a hivatalosokban, a gyűlés beállásakor elbomlásakorig és a *catalogus*nak elolvasásakor *absentek*nek *comperiáltatnak* lenni, az olyanokon *irremissibiliter exequáltassák sine personarum respectu*, a 200 forint poenát; ha pedig a *praesidens* urak az olyan magokat *absentálókon*, a megirt poenát nem exequáltatnák, vagy *condonálnák*, *eo facto*, a *fiscalis* directorok *comperta rei veritate* a *praesidens* urakon exequáltassék azon *declarált poenát*.“

A megjelenés kötelezettsége alól csak abban az esetben van helye a szabadulásnak, ha a *praesidens* urak a *requirálókat* az elbocsátásra méltóknak találva, a távolmaradásra az engedélyt megadják.

A követek, illetőleg az összes országgyűlési tagok kötelességei közé kell soroznunk a később ismertetendő, tanácskozási szabályok szigorú betartását is, amely szerint a teljes szólásszabadságot bárkinek sértegetésére, a fejedelmi személy megtámadására, a kormány ellen való ingerlésre, ellenállás vagy lázadás hirdetésére nincs megengedve. Köteleességük az országgyűlési tagoknak ilyen eset előfordulása alkalmából, magukat az *ülőlészék* büntetésének alávetni, nem rendelkezvén egy íg sem olyan kiváltság avagy szabadsággal, amely őt ez alól felmentené. Az alkotmányos államokban divó mentelmi jog az

erdélyi országgyűlés tagjainak tehát nem áll rendelkezésére, s a gyűlés ideje alatti elfogással szemben is csak a nemest védi a törvény azáltal, hogy idézés nélkül való elfogását nem engedi meg, legfeljebb a bűn esetben való tettenérés címén, amikor is kötelessége az elfogatásnak engedelmességni. A többi országgyűlési tagot más bűnök, adósság vagy magányos vádakkal szemben csupán annyiban veszi oltalmába a törvény, hogy mint olyanoknak, — „kik fejedelmek vagy ország szolgálatjában foglalatosságok“¹ az országgyűlés végéig dilatiót biztosít a törvényszék előtti megjelenésre.

A követek járulékal.

A megjelenés kötelezettsége természetesen anyagi áldozatokat is követelvén, az országgyűlésnek feladata gondoskodni arról, hogy a közlekedési viszonyok nehézségeivel és a huzamosabb ideig tartó országgyűlésekkel együtt járó anyagi megterhelését tagjainak könnyítse. Gyakorlat lévén, hogy a kormányzók, tábla és kir. hivatalosok saját maguk kötelesek a költségeiket fedezni, a magyarok és székelyek főtisztjei valamint a követekről való gondoskodás marad még hátra. Az előbbieket az ország pénztárából segélyt, az utóbbiak napidíjat élveznek, amit egyideig a kerületek, a házi vagy megyei pénztárak 1762 óta pedig az országos pénztár utalványoz ki.

A szükséges összeg előteremtése végett az Approb. Const. 3. R. 17. címébe foglalt törvény elrendeli, — „hogy a gyűlésre választott személyeknek szükségekre mind fiscus, urak és főemberek jószága, a vármegyékben lévő egyéb nemességeknek jószágaival együtt egyiránt contribuáljanak, hasonlóképen az egyházhelyi nemesség is, sőt egyebek is, kiknek jobbágyok nem contribuál, segítsenek a gyűlés pénz adásában.“ — Nem vonatkozik ez a regalistákra.²

Lásd: Approb. Const. IV. R. II. Czim. 1 artic.

Lásd: Erd. orsz. gyűl. emlékek között:

„A) A medgyesi orsz. gyűlés 1570 (jan. 1—6.) 6-ik végzését. „Továbbá végeztetett, hogy az mely urakat Ő felsége levele

A székelyeknél, — „a gyűlésekre választott embereknek költségekre a lófejek és egyéb rendek is az eddig observáltatott ususok szerint, contribuálni tartoznak.”¹

A napi bér mennyiségének meghatározása, a vár-

által hívott az gyűlésbe, miért hogy azoknak itt el kell költenek azt, az mit jószágokból, az gyűlésbe választott követeknek költségekre vármegye közibe kellene adniok, azért azoknak jószágok efféle költségadással ne terheltesse, de azok kívül egyebek megtartozzanak az költséget jószágokból adni. (II. köt. 369. old.)

u. ott:

δ) Az 1571. évi kolozsvári orsz. gyűl. (nov. 19— dec. 1.) 37-ik articulusát.

«Végeztetett az is, hogy az mely urakat és nemes népeket az Űr Ó nagysága levelével az gyűlésre hivat, azok ne tartozzanak az gyűlésben választatott nemes uraimnak, az vármegye köziben fizetni, de az kiket nem hivat, minden nemes ember az gyűlésben választott nemes urainknak az vármegye köziben tartozzék fizetni.» (II. köt. 505 és 506. oldalain)

u. ott:

ε) Az 1607. évi kolozsvári orsz. gyűlés (jun. 10—24.) 53-ik végzésében, a magyarországi urakra nézve kimondja, hogy ha ők maguk mennek a gyűlésre nem tartóznak adózni, de ha csak legatust küldenek abban az esetben a fél költséget ők kell fedezték.

¹ Lásd:

a) Approb. Const. V. R. 55. edictumát.

b) Az Erd. orsz. gyűl. emlékek között az 1594. évi tordai orsz. gyűl. (máj. 12—22.) 21-ik végzését: «Az választott személyeknek pedig szokott költségek megadásék, mely költségpenzt mindenek (kivéven) azokat, akiket Nagyságod privatim levelével hivat) tartozzanak jószágokról beszolgáltatni. A székelységen is az ő módjok és rendtartások szerint tartsák magokat » (III. köt. 444. oldalon.)

u. ott:

c) Az 1597. évi fejérvári orsz. gyűlés (ápril. 27— máj. 12.) 19-ik végzését: «Az aranyosszéki uraink atyáinkfiai panaszolkodnak, hogy az lófejek nem akarnának abban az költségben, kiket az gyűlésre választott személyek számára szednek, contribuálni; kiról tetszett, hogy ebből egy lófő is immunis ne legyen, sőt várhegyi kapitán uram bírság alatt őket ugyan reá is erőltesse és kényszerítse.»

megyék és székely székek határozatától függ. A magyar és székely földi városoknak aapidíjat sajátjukból kellett előteremteniök. A szász székek és vidékek követeinek költségeit a törvényhatósági házi pénztárak fedezik. Az országos pénztár felállítása után, a követek a kormány által megállapítottapidíjat onnan élvezik, a gyakorlat szerint azonban az utólagos visszafizetés kötelezettsége a kerületekre nézve tovább is fenmaradt.

A követek járulékai gyanánt tekinthető a legrégibb időkig visszamenőleg a gyűlés tartamára való elszállásolás, ami a törvény által összefüggésbe van hozva az ú. n. előkészítő tanácskozások céljával, amennyiben az egy utcában való elszállásolás a szállásosztónak azzal az indokolással tétetikszigorú feladatává, hogy ezáltal a Karoknak és Rendeknek jobb alkalmatosságok lehessen egymás között való dolgoknak consultatiójára és perágálására.¹

Történelmi áttekintés.

Az országgyűlést alkotó elemek csoportosulása a történeti fejlődésnek megfelelően különböző időkben különböző alakulásokat mutat.

XVIII. Század.

Az 1781-iki hódolási országgyűlésre meghivattak a főkormányzék részéről:² a kormányzó, a katolikus

¹ Lásd: a) Comp. const. V. Részének 17. edictumát vagy az 1669. évi gyulafehérvári orsz. gyűlés (jan. 25.) XXVII-ik articulusát, mely szerint kimondatik, hogy: «midőn generális gyűlések celebrál'atnak a statutumoknak külön-külön az ő rendek szerint, amint az alkalmatosság és hely engedi a régi usus szerint egy bizonyos utca rendeltessék a szállás osztótól, hogy így egymáshoz közel lévén, jobb alkalmatosságok lehessen együtt való consultatió, ukra és egyéb dolgoknak is perágálására» (Erd. orsz. gyűl. emlékek XIV. köt. 399 oldalán.)

b) Az elszállásolás többnyire nemesek házához történt, ami következik a fehérmegyei rendek által követeiknek a 1707. évi 5-ik pontjából, amelyben a nemesség törvényt kér aziránt, hogy az 1614-iki és 1633. évi articulusok szerint csakis országgyűlés alkalmából legyen szabad be- szállani házaikhoz (Erd. orsz. gyűl. emlékek XI. köt. 472. old.)

² Az adatokat lásd Bedeus József: «Erdélyi nagyszelelem-ség alkotmánya» című munkájának 68. és következő oldalain (Makoldy Sámuel fordításában megjelent Kolozsvárt 1846 ban.)

püspök, az országos elnök, a főbiztos, a kancellár, a számvevői hivatal elnöke, hét kormányszéki tanácsos, 5 titkár, 2 registrator, az expeditor, 6 fogalmazó, 2 igató és a vice registrator, összesen 30-an.

A királyi tábla részéről: az elnök, egy praelatus, 3 ítélőmester, 14 valóságos ülnök, a közügyigazgató és 10 számfelüti ülnök, összesen 30-an, továbbá 17 magyar és székely főtitst és 120 királyi hivatalos. Választott követek gyanánt megjelentek a 13 vármegye és partium képviselőjében 26-an, az öt székely szék nevében 10-en, a 11 szász szék és vidék kiküldetésében 22-en és a 16 székely illetve magyar város részéről 32-en.¹

Az 1733. év február 26-án tartott nagyszebeni országgyűlésen jelen vannak a kormányszék részéről: a kormányszéki elnök, a róm. kath. püspök, az országos elnök, 7 tanácsos, közöttük a kancellár és egy titkár, a kir. tábla részéről: 2 ítélőmester, 12 ülnök, a közügyigazgató, 12 magyar és székely főtitst, közöttük a görög kath. püspök, a károlyfejérvári székesegyház káptalana, és a kolozsmonostori konvent; 114 hivatalos, 7 vármegye,² 3 partium és 2 vidék, 11 szász szék és vidék, 16 magyar és székely város 2—2 követe.

1722 március hó 30.-án a nagyszebeni országgyűlésen a *pragmatica sanctio*t aláírták mint országgyűlési tagok: a kormányzó, 7 tanácsos, 2 titkár, a kormányszék részéről; a királyi tábla elnöke, 2 ítélőmester, 8 ülnök és közügyigazgató a tábla képviselőjében; 14 főtitst, 26 hivatalos, a 7 erdélyi és középszolnok megyéből 16; Máramaros-, Kraszna-, Zaránd- és Aradmegyéből 4,

Szamosujvár, Ebesfalvát illetőleg lásd: az 1791. évi LXI. t.-cikket, Oláhfalvát illetőleg pedig, ugyanezen év XIV-ik cikkelyét. Ezeken a törvényeken alapszik az 1792. és 1781. évi országgyűlésen megjelenő városi követek közötti számbeli különbség.

² Az 1781. évi országgyűlésen külön-külön megjelenő Alsó- és Felső Fejér vármegyék ekkor még egy Fejérmegyét alkottak,

Fogarasz vidékéről 1, öt székelyszékből 10, 11 szász szék és vidékről 22, Kolozsvár, Károlyfejérvár városból 2—2, Marosvásárhelyről 3, Vizaknáról 2, Abrudbányáról 1 követ.

A fönti adatokból megállapítható, hogy amíg ebben az időben a hét erdélyi magyar vármegyéhez és 3 partiumhoz (Középszolnok, Kraszna, Zaránd) tartoznak még követküldési joggal Máramaros és Arad vármegyék is, hiányzik a vidékek közül Kővár két követe.

Annak a körülménynek magyarázata, hogy e két megye az előbb említett 1733. évi nagyszebeni országgyűlésen már nincs, Kővár vidéke pedig akkor először van ott képviselve, Károly király egy 1732-ben történt intézkedésére vezethető vissza, mely szerint Máramaros és Arad végleg Magyarországhoz, Középszolnok, Kraszna, Zaránd, mint megyék, Kővár pedig, mint vidék, Erdélyhez kapcsolatnak. Az 1687. évi jul. 26.-án Radnóton és 1689. évi jan. 5.-én Segesváron tartott országgyűlésre meghívottak között szerepelnek: 11 tanácsos, 3 ítélőmester, 14 táblai ülnök, a közügyigazgató, 89 királyi hivatalos, 11 megye és pedig a hét erdélyi és a Hunyaddal egyesült Zaránd, Kraszna, Máramaros és Középszolnok magyarországi megyék, mint partiumbeliek, öt székely szék, 11 szász szék és vidék, végül 14 magyar szabad és taxás város. A kerületek és városok követeinek száma nincs feljegyezve.

XVII. Század. Az 1678. évi február 28 án Fogarason tartott országgyűlés által a török portához küldött biztosoknak adott utasításon, mint országgyűlési tagok vannak aláírva: 11 fejedelmi tanácsos, kik között a szebeni királybíró vagy ispán is foglaltatik; 40 nemes, mint a fejedelmi hivatalosok és főtisztek csoportja; 10 vármegye és 5 székely szék, 11 szász kerület, 8 magyar szabad város és mezőváros követe.

XVI. Század. Egy 1585. évi feljegyzés szerint az országgyűlés tagjait képezik: 8 fejedelmi tanácsos, 10 báró és mágnás, 2 elhalt mágnás özvegye, a hét erdélyi és Bihar, Zaránd, Középszolnok, valamint Kraszna, magyarországi megyék

főispánjai, 13 megye, melyek között a nevezettekén kívül Máramaros és Zörény is megjelent, tíz vár kapitánya, 9 székely szék, 7 szász szék, 6 szász és 3 magyar város, 14 mezőváros, 2 ítélőmester, 7 igazgató, 8 sőtiszt, továbbá 4 vámhivatali, 14 harmincadhivatali és 7 hámbeli kamarai jövedelmek kezelésére kinevezett tiszt.

Nehéz és talán meddő munkát végezne az, aki a fönti adatokból törvényt igyekeznék levonni az országgyűlési tagok szervezetére nézve. Három század elég hosszú út ahhoz, hogy hiteles följegyzések hiányában, szándéka mellett a kutató eltévedhessen.

A politikai viszonyok folytonos változása, kedvező és kedvezőtlen alakulása mindmegannyi áthidalhatatlan akadályai e törekvésnek.

A fejedelmi tanács, nemkülönben az ítélőtábla és más egyéb tisztviselőkkel rendelkező intézmények szervezeti állandó változása, a területi viszonyok szüntelen átalakulása, követküldési jogok osztogatása, eldobása, kiváltságok előtérbe jutása illetve eltörpülése képezik a történeti kép egységes összeállításánál az alapot, zavaró okozó dysharmoniáját, s az egyedüli megalkotható kép hiányosságának magyarázatát. E kép az egész háromszázados keretben, a tanácsai, vitézlő és polgári rend csoportjaiban öleli fel az országgyűlés tagjait.

Az első, mint ordo senatorius, a maga fejedelmi tanácsosaival, azok politikai jogköre és hivatala címén kisebb nagyobb számmal, de csaknem állandó alkotó eleme az országgyűlési tagoknak.

A második, a nemesek osztálya, azon 1550-ben Nagyenyeden Reminiscere vasárnapja után tartott országgyűlési határozathoz híven: „ut Primores Reuicolarum de maioribus familiis ad Comitua Partialia in futurum celebranda specialiter per Litteras Majestatis Suae conuocentur interesseque debeant“ a hivatalosok (regalisták) csoportját alkotva magába foglalja többnyire, a főbb tisztviselők, vármegyei és székely széki követek személyeit is s az országgyűlés legkiemelkedőbb elemét képezi.

A *harmadik, az ordo civicus*, a szászok és taxás városok polgárságának követeivel, jöllehet a szász területek maradi jellege folytán az országgyűlésnek századokon át legállandóbb tagozata mégis a magyar városok jogi helyzetének gyakori változása következtében egyszerűsrimint a megszervezetlenebbnek is nevezhető.

E rendi tagozódás juttatja kifejezésre, a háromszázados erdélyi országgyűlés, karainak és rendeknek, részleteiben bár időnként változó, de alapjában egyöntetű gyűlésbeli szervezetének képét.

Az országgyűlés összehívása.

Lássuk már most, mint hivatnak gyűlésbe, a három nemzet karai és rendei, s térjünk vissza az 1791. évi XI. t. cikk d) pontjához, mely ide vonatkozólag, következőkép intézkedik :

„Az országgyűlést, a legmagasabb beleegyezés hozzájárulásával, a fejedelem meghagyására főkormányzó a tanácscsal, hívja egybe.“

Amint e törvény sorai közül világosan kivehető, az országgyűlés összehívásának joga kizárólagosan az országfőt illeti.

„A karok és rendek, királyi levéllel szokott módon a kormányzék utján egybehivandók“, mondja ugyan ezen év X. t. cikke, a szokásra való hivatkozással támogatva a törvény írott betűit. És tényleg ha végig tekintünk az erdélyi országgyűlés történetén, az országgyűlés összehívásának ezen alaptörvényszerű formájától csak kivételes esetekben van alkalmunk a fejedelem és kormányának megkivánt közös eljárását és akarat megnyilvánulását illetőleg a gyakorlatban eltéréseket találni.

Az olyan kivételek, amilyenekkel az 1712. évi medgyesi országgyűlés, vagy közvetlen az elválás utáni idők egyes országgyűléseivel kapcsolatosan van alkalmunk találkozni csak megerősítik a szabályt.

Az előbbire a karok és rendek a kuruc háboruk alatt kihalt kormányzók helyett egyenest a király által aláírt és megküldött királyi levél után szállittatnak gyűlésbe; az utóbbiakra fejedelmi meghívás nélkül a rend kívüli helyzetből kifolyólag szükségessé vált intézkedések megbeszélése végett maguktól gyűlnek össze a karok és rendek, mentségeiket terjesztve azonban ebbeli eljárásukért a király elé.¹

A mentegetődzésekből, amelyek a cselekedet jogtalanságát árulják el, következtetnünk lehet, hogy már az elválás utáni idők országgyűlései a fejedelem nevében, annak akaratával és tudtával hivatnak egybe. Bár a Lipót-féle diploma 10-ik pontja szerint a közügyek ellátása, igazságszolgáltatás s királyi előterjesztések megértése végett tartandó országgyűlés és törvénykezési szakaszok kihirdetése a kormányzóra és belső tanácsra bízatik, s ezáltal a fejedelem az országgyűlés összehívásának jogát kezéből kiadni látszik, az 1693. ápr. 29-én a gubernatornak adott utasítás és a későbbi törvények írott szakaszaiban visszaáll, majd folytatódik a régi rend, s a fejedelem és kormány közösen intézi, együtt gyakorolja, az országgyűlés összehívásában feladatát, törvény biztosította jogát.

Az országgyűlés összehívásának jogi természetével szoros összefüggésben áll az a kérdés, hogy a fejedelemnek, mint jogalkotó tényezőnek mikor kötelessége nemzetének és népének érdekében az állami épület alkotmányának fejleszthetése végett országgyűlést hirdetni? Az összehívás
ideje.

Induljunk ki megint a törvényekből. Az 1791. évi X. t. cikkben ki van mondva, hogy :

„Közönséges országgyűlést, a hazai törvények és a Lipót-féle kegyelmes hitlevélnek 10-ik pontja értelmében, évenként kell tartani, abban a határidőben, amelyet Ő szent felsége a körülményekhez képest fog kitűzni.“

Lásd: Benkő: *Diaetae seu rectius Comitia Transsilvanica eorumque decreta* című művének 25-ik és következő lapjait.

Majd folytatólag a XI. t. c. d) pontjában ez áll :

„Az országgyűlést a legmagasabb beleegyezés hozzájárulásával, a fejedelem meghagyására a főkezmányzó a tanácscsal, amennyiben azt az idők és dolgok körülményei megengedik Szent István király ünnepére hívja egybe.“

Az 1607. év VI. articulusa (a marosvásárhelyi orsz. gyűlésen) kimondja: „hogya ő nagysága az convocatoriát in tempore idején köteles megküldeni.“¹

Az idézett törvényszakaszok szerint, bár a fejedelemnek a körülményekhez képest való intézkedés joga biztosittatik,² világosan jut kifejezésre azon óhaj is, miszerint a fejedelem, ebbeli jogával élni évenként, legalább egyszer úgy legyen köteles, hogya a Karokat és Rendeket in tempore szétküldött meghívója által országgyűlésbe szólítsa.

„Hosszú várakozás után végre — mondja az 1791. évi törvénycikkék előbeszéde,³ — az ezerhétszázkilencvenedik évben felvirradt e fejedelemségre, az istenség különös gondviseléséből, valamint felséges fejedelmeink jóságából és kegyességéből az az igen boldog és sokszor hön óhajtott idő, amikor a karoknak és rendeknek meg van engedve, hogya alaptörvényekre és okleveles ünnepélyes kijelentésekre támaszkodó ősi rendtartásukhoz képest, törvényes szabadsággal tarthassanak közönséges országgyűlést és azokban összes közügyeik felett tanácskozzanak és határozzanak.“

Hogya a felséges fejedelmek jósága, kegyessége tényleg ritkán részesítette a karokat és rendeket eme

Lásd: Erd. orsz. gyűl. emlékek között V. köt 469. oldal

Azösszehívás idejére nézve, a fejedelem intézkedési jogát biztosítja még, az 1667. évi marosvásárhelyi orsz. gyűlés (jan. 5. — február 4.) XXXII. végzése. (Lásd: A következő fejezet 1-ső jegyzetének a) pontjában idézve az Erd. orsz. gyűl. eml. XIV. kötetének 226-ik oldaláról.)

Lásd: Corpus Juris Hungarici. Erdélyi törvények 1540—1848-ig. 457. oldalán.

törvényes szabadságokban, illetőleg ritkán szerzett érvényt a törvénynek a gyakorlatban, az az idézett szavak mellett a történelem tanuskodása révén nyer legjobban beigazolást.

1790 után — 1848-ig, 58 évről 7, 1790-től visszamenőleg 1690-ig, egy századról, 74 országgyűlést jegyez fel a történelem úgy, hogy amig egyik esztendőben többről, addig a másokban egyről sem tesz említést, s megkülömböztet időszakokat, amelyek keretében évenként rendszeren, vagy pedig nagy megszakításokkal tartanak országgyűlések

Mária Thérézia fejedelem asszony például bár 1768 szept. 14-én kelt leiratában az országgyűlés tartására szintén szent István napjától, (aug. 20), szent Mihály napjáig (szeptember 29), terjedő időközt határozza meg,¹ uralkodása utolsó 29 évében hűséges Karait és Rendeit egyszer sem hívja egybe.

A Lipót-féle diploma előtti időkben eleinte amint az *Approbata Constitutiok* III. Részének XVII. címe alá foglalt végzés soraiból kitűnik, : „esztendőnként kétszer, ugymint szent György napban és szent Mihály napban celebráltattak a gyűlések; de bizonyos *respectusokra* nézve, a szent Mihály napi gyűlés“ — később — „*extra casum inevitabilis necessitatis* abrogáltatik, (kikerülhetetlen szükség esetén kívül eltöröltetik), majd pedig a gyűlések kiszolgáltatásának helye és napja a fejedelmek tanács úr hiveinek egyező tetszésekből megegyezett akaratjokból rendeltetik.“²

Ha végig tekintünk az erdélyi országgyűlések történetén, úgy az 1791. évből és az *Approbata Constitutiokból* idézett szent István, illetve szent György napi (ápril. 24.) terminusokat az év legkülömbözőbb szakai-
ban tartott gyűlésekkel szemben igen gyér számban fogjuk feltalálhatni, aminek magyarázata azonban több-

Lásd: *Instructio pro Tabula Regia judicaria Transilvanica* §. 17.

² *L. Comp. Const.* II R. 3. cím 4-ik articulusát.

nyire a politikai eseményekre vezethető vissza, amelyek a katonai pénzügyi szükségek által kapcsolják időnként magukhoz az országgyűlést, mint ezen kellékek megajánlására egyedül hivatott törvényhozó forumot.

Az összehívás
helye.

A politikai viszonyok hatása nem marad nyom nélkül az országgyűlések összehívásának helyét illetőleg sem, amennyiben a fejedelmek politikai érdekek és körülmények különös figyelembevételével döntenek a gyűlekezési hely megválasztásában is. Még az 1791. év X. t. cikke is Ő szent felségére bizza a helynek a körülményekhez képest való megválasztását, aminek értelmében azután a gyűlések tényleg, mint kezdettől fogva szokásos volt, országház hiányában, a lehető legkülönbözőbb helyek templomaiban tartatnak,² amit igazol a

² a) A gyűlés idejének és helyének szabad megválasztását a fejedelem és tanácsának biztosítja az 1667. évi marosvásárhelyi országgyűlés (jan. 5—febr. 4.) XXXII. végzése: «Kegyelmes urunk, a Nagyságod kegyelmes consensusa is accedálván, végeztük, hogy ennek utána az ország gyűlése közelgetvén, annak napja és helye a Nagyságod böles tanács úr híveinek egyenlő tetszésekből rendeltessék el» . . . stb. (L. Erd. orsz. gyűl. eml. között XIV. köt. 226. oldalán, vagy a Comp. Const. között II. R. 3. c. 4. art. Corp. Jur. Hung. Erd. törv. 44. oldalán.)

δ) Annak a körülménynek, hogy az erdélyi országgyűléseket állandóan kolostorok és templomokban kellett megtartani, a nehézségeit úgy látszik a fejedelmek belátták és igyekeztek is egy országház építtetése által megszüntetni, legalább erre enged következtetni Rákóczy György fejedelem következő rendelete:

*„Georgius Rákoczy, dei gratia princeps Transsylvaniae partium regni Hungariae dominus, et Siculorum comes etc.
Spectabiles magnific generose etc.
Salutem etc.*

Mivel immár isten áldomásából az ország számára való háznak fundamentumának ásatásához hozzá akarunk kezdetni, ahoz ugyan feles számú gyalog emberek kívántatnak, hogy abban mentől hamarább és jobb moddall procedáltathassunk, akartuk kegyelmesen inti-

történelem által az 1848. évi II. t. cikk megalkotásáig, 1529 január 21-én Gerenden tartott diaetától kezdődőleg följegyzett 354 országgyűlés következő megszólása: 1690 és 1848 között:

Gyulafehérvár 7, Nagyszeben 37, Marosvásárhely 5, Torda 5, Kolozsvár 20, Segesvár 3, Medgyes 2, Radnóth és Fogaras 1—1 ;

1529 és 1690 között pedig:

Gyulafehérvár 91, Nagyszeben 7, Marosvásárhely 14, Torda 30, Kolozsvár 36, Segesvár 9, Medgyes 17, Radnóth és Besztercze 7, Fogaras 10, Nagyenyed 5, Udvarhely 4, Szászsebes 3, Brassó, Apahida, Nagy-Sink, Kolozsmonostor és Görgényszent Imre 2, Somkutpatak, Gerla, Balázsfalva, Ebesfalva, Gerend, Berethalom, Nagyvárad, Tamáshida, Újvár, Keres, Zsucsina, Léczfalva, Déva, Lippa, Borosjenő, Dés, Visk, Szamosujvár, Szászrégen, Kis-Sink, Százkézd, Kecze és Kereszténysziget 1—1 országgyűlésnek volt a színhelye.

Szabályt keresni ott, ahol rendszertelen számok tömkelegével állunk szemben, lehetetlen és felesleges munka lévén, a fönti adatok mellett, talán további bizo-

málni kegyelmeteknek, az mely ötven számu gyalog embereket vármegyéjéből rendelt az megírt szükségre, azokat ad diem vigesimum quintum praesentis mensis Junii, küldje ide Fejérvárra, egy viceszolgabírád is rendelvén melléjök, aki reájok vigyázzván, ide hozza őket és gondot is viseljen reájok. Secus non facturi. Quibus in reliquo gratiose propensi manemus. Datum in civitate nostra Alba Julia, die vigesima mensis Junii anno domini 1642.

G. Rákoczy m. p.“

Külcim: Spectabilibus magnificis generosis, egregiis et nobilibus supremis et vicecomitibus, iudicibus, juratis assessoribus, ac toti universitati dominorum magnatum et nobilium comitatus Albensis Transsylvaniae etc. fidelibus sincere nobis dilectis.

(L. Erd. orsz. gyűl. eml. között X köt. 333 és 34-ik oldalán.)

nyitást sem kíván az a körülmény, hogy Erdély történetének tárgyalat keretében, az országgyűlés helye, törvény által meghatározott szabályokhoz egyáltalában nem lévén kötve, ebben a tekintetben együtt változik minduntalan a politikával s a fejedelem és kormánya érdekeivel.

Az országgyűlés tárgya.

Hogy a karok és rendek a különböző helyre változtatás időben összehívott országgyűléseken éppen a politikai körülmények következtében a fejedelmi proposíciók és kormányérdekek révén nem egyszer meglepetéseknek lehettek kitéve, arra enged következtetni az 1791. évi XI. t. c. d) pontjának azon kijelentése, miszerint a főkormányzó és tanácsának a jövőre nézve kötelességévé tétetik, legalább a nevezetesebb királyi előterjesztések tárgyának a meghívó levélben való megjelölése.

„Legalább,“ — mondja a törvény, mert hát magától érthetőleg e „közjót tárgyzó fejedelmi előterjesztések mellett a haza javára célzó és megmaradandó dolgok“¹ között még igen sok tárgy tartozik a törvényhozás körébe, ami a fejedelem és a rendek kívánatára, napirendre tűzendő.

Így például: az Ő szent felsége által elismert törvények hozása, törlése és hiteles magyarázása mellett,² feladata az országgyűlésnek az oly sérelmek orvoslásáról való gondoskodás is, amelyek általában az összes rendeket, vagy különösen az egyik-másik nemzetet vagy közönséget és illetőleg a magánszemélyeket érintik, amennyiben tudniillik országgyűlési tárgyakba vágnak; nemkülönben az adó mennyiségének meghatározása, felosztásának és beosztásának megállapítása; a Lipót-féle

Lásd: Comp. Const. II. R. I. cím 5. cikk XXIV. pontját. (Corp. Jur. Hung. Erd. Törv. 275. oldalán).

Ő szent felsége kegyesen elismeri, hogy a törvények hozásának, eltörlésének és hiteles magyarázásának a hatalma az erdélyi nagyfejedelemségben közös a fejedelemmel és az országgyűlésre törvényesen egybeseregülő karokkal és rendekkel... stb. (L. 1791 évi VII t.-cikket Erd. Törv. 501. oldalán.)

diplomában elősorolt főbb hivatalnokoknak, mint a kormányzó, főhadvezér, belső tanácsosok és ítélőmesterek, szász és székelyföldi királybírák, vármegyei főbírák, alispánok, városi főbírák választásának és kijelölésének a megejtése; a honfiusítás; az ország s fiscalis jószágok határait tárgyzó ügyek elintézése ellátása; a fiscalis jószágok és jövedelmek feletti tulajdonosi jogból folyó rendelkezések s intézkedések megtétele; a fejedelem, habár tanácsosai beleegyezésével elkövetett törvénysértő tetteinek megsemmisítése;¹ ingyen teendő munkálatok elhatározása;² a száműzés (proscriptio) és amnestia ki-mondása;³ felségsértés és hűtlenség,⁴ fejedelmi levél elfogás,⁵ országgyűlési tag megsértés,⁶ széktörés,⁷ vallás újítási törekvések alkalmából felmerült,⁸ továbbá határ kijáratást vagy újítást igénylő, községek illetve főtisztek

Lásd: Comp. Const. II. részének I. cím, 1., 4 és 5-ik articulusainak 15. pontját (Corp. Jur. Hung. Erd. Törv. 262 és következő oldalain.)

Gratuitus labornak praestálásától a székelység immunitásá tétetett, amint az országnak egyéb statusi is különben ordinarie (rendszerént) nem tartoznak; hanem ha mikor valamely extraordinarius casusban, iisdem statibus consentinentibus (közönséges ország végezéséből) történnék. (V. ö. 1630 évi erd. t.-cikkkel.) (Lásd: Approb. Const. V. R. 62. Edictumát, a Corp. Jur. Hung. Erd. Törv. 234. oldalán).

² L. Approb. Const. III. R.-nek 9. címében proscriptiók címén foglalt 1. articlust. (Corp. Jur. Hung. Erd. Törv. 82-ik oldalán).

⁴ Amely (causák) notát concernálnak (hűtlenséget tartalmaznak) generalis diaetán prosequáltassanak. (L. Approb. Const. IV. R. I. c. 12. artic. Corp. Jur. Hung. Erd. Törv. 172. oldalán).

Fejedelmek másoknak szóló leveleit, ha kik intercipiálnak, vagy tudva felszakasztanák, diaetára evocáltassanak stb. (L. Approb. Const. III. R. XXIII. cím 1. artic u.-ott 97. oldal).

⁶ Lásd: Hármaskönyv II. R. 20. címét (279. old.).

Lásd: Hármaskönyv II. R. 69. címét (341. old.) és III. R. 3-ik cím 10. szakaszát (383. old.)

⁸ Lásd: Approb. Const. I. R. I. cím 3 articulusát „a reliigióra nézendő dolgokról”. (Corp. Jur. Hung. Erd. Törv. 10. és 11-ik old.)

által elfoglalt birtokokat visszakövetelő perekben való törvénykezés, igazságszolgáltatás; s végül az országgyűlések jegyzőkönyveiről, azok hiteles vezetéséről, kiállításáról és a nemzeti fejedelmek korában, a megüresedett fejedelmi székek betöltéséről való gondoskodás.

Általában kétséget nem szenved, hogy az erdélyi országgyűlés a maga történeti fejlődésében, az alkotmány kiépítése mellett azokban a végzéseiben, amelyek 354 diaeta alkotásaképen a törvénykönyvekbe foglalva mai napig világot vetnek munkakörére és szellemére, egyaránt szervezi a közigazgatás, igazságszolgáltatás és alkotmány intézményeiben Erdély állami létének föntartó oszlopait.

A tárgysorozat.

Abban azután, hogy az erdélyi országgyűlés munkálkodásában eredményt tud felmutatni, jelentékeny része van azon szokáson alapuló 1791. évi XI. t.-c. nn) pontjába foglalt megállapodásnak, amely által az országgyűlés munkaköre szabályok közé szoríttatván, a tárgyalások ellaposodásának és eredménytelenségének útja van szegve.

Az idézett törvénycikk ugyanis elsősorban a királyi előterjesztéseket, a rendeknek azokkal összefüggő esetleges sérelmeivel és kívánságaival tartja tárgyalandónak, azt is azonban csak úgy és azon föltétel alatt, hogy a sérelmek és kívánságok során mindenekelőtt az egész hazát érdeklők vétessenek elő s csak azután az olyanok, amelyek a kormány és törvényhatóság intézkedési jogkörén kívül állva, a nemzeteket, a vármegyék és vidékeket, székek, illetve községeket, vagy egyéneket érdeklik.

Az országgyűlés elbírálása alá tartozó pereket pedig csak az e célra összehívott külön törvénykezési ülésekben mondja az idézett törvénycikk 6.-ik pontja elintézendőknek.

Az országgyűlés megnyitása.

A fejedelem, akinek meghívására a karok és rendek összegyülekeznek a megjelölt helyen és időben „terminusokon és diaetákon semminemű törvények discussiójában (megvitatásában) részt nem vehetvén”,¹ az ország-

L. Comp. Const. II. R. I. cím. 1. 4. 5. artic. 11-ik pontját. (Corp. Jur. Hung. Erd. Törv. 261—273 oldalán).

gyűlésre, annak megnyitása végett „az ő személyének képét viselő teljhatalmú biztosát“ küldi el, aki a tagok névsorának előzetes felolvasása és a megbízólevelek, illetve meghívók átvizsgálása után, az országos elnök vezetése alatt összeült karok és rendek gyűlését megnyitja, s előterjeszti a királyi propositioikat,¹ amelyekhez, mint a „fejedelmek tanács úr hiveinek megegyezett akaratjukból valókhöz csakis elkerülhetetlen esetek felmerül-tével csatoltathatnak olyan újabb propositiók, amelyek esetleg a gyűlés prolongálását idézhetik elő“.²

A megnyitás után az országos elnök, vagy ennek a tanácskozás távollétében, illetve hiányában a főkormánysház meg-bizott tanácsosa, vagy a főkormánysház jelenlétében a főkormányzó jogkörénél fogva a tanácskozási szabályok alapján, kitűzi a gyűlés tárgyát, amely körülményből önként következik, hogy az elnöktől előzetesen nyert engedelem nélkül senki sem terjeszthet semmit tanácskozás alá és nem szakíthatja meg azt a tárgyalási sorrendet, amelyet az elnök meghatározott.³

Kétséges azonban az elnök sürgős és fontos esetekben, amikor valamely köz- vagy magánérdekről van szó, az előterjesztett tárgysorozat félretétele mellett, oly napirend előtti felszólalásoknak is helyet adni, amelyek haladékat nem tűrve, nem várhatnak a tanácskozás folyamán való elővételig. Az elnök vonakodása esetén, mondja az 1791

¹ L. az 1791 évi XI. t.-c. d) pontjába foglalt határozatot (u. ott Erd. Törv. 505. oldalán).

L. az 1669 évi gyulafehérvári országgyűlés (jan. 25.) XXVI. végzését: «Kegyelmes urunk, hogy gyűlések alatt a Nagyságod elsőbbségén kiküldött propositioin kívül más új propositioik (kik a gyűlést prolongálnák) ne annectáltathassanak, Nagyságod tetszéséből közönségesen végeztük, hanem ha oly elkerülhetetlen casusok interveniálnának, melyek tovább semmiképen nem haladhatnak» (Erd. orsz.-gyűl. eml. XIV. köt. 399. oldalán vagy Comp. Const. II. R. II. címének 3. és 4.-ik articulusában, a Corp. Jur. Hung. Erd. Törvények a 276—77-ik oldalán.)

³ L. Az 1791. évi XI. t.-c. aa) pontjában foglalt határozatot. (u. ott Erd. Törv. 507. old.)

évi XI. t.-c 3. szakasza — jogában áll az illető előterjesztőnek, előbb a királyi főkormányzóhoz és ha így sem nyer orvoslást, a királyi biztoshoz folyamodni.

Föltéve, hogy előterjesztésének megtételére engedélyt nyert, kezdetét veszi a gyűlés, amelyben az előterjesztőnek, rövidség és mérsékletesség mellett, el nem térve a tárgytól és nem ingerelve a másképp vélekedőket, megadva a fejedelemnek a tartozó tiszteletet, libera vox biztosittatik.¹

A karok és rendek minden osztálya és ebben minden egyén a maga helyén, zaj és közbeszólások nélkül köteles meghallgatni a beszélőt, aki az országgyűlési tagokkal együtt ha a törvény említett kívánalmai ellen vétének, elnöki megintés után, széktörés büntetésével fenytetnek meg.²

¹ A fejedelmek elé szabott feltételekben, mindenütt kifejezésre jut a szabad szólás biztosítása. Lásd például:

*At Approb. Const. közzét; a II. R I Cim 3. articulusa*ba foglalt VIII-ik szakaszt (Corp. Jur. Hung. Erd. I. örv. 30. old.), a II. R. I. C. 5. és 6. articulásának X-ik, ugyanazon rész és cim 7-ik articulusaának XI-ik szakaszait. (u ott a 33., 35. és 39-ik oldalokon.) Lásd továbbá:

A Comp. Const. közzét :

A II. R. 1. Cim 1. art. VIII.	} szakaszait (Corp Jur. Hung. Erd.	
" " " " 4. " "		} Törv. 260. és köv lapjain.)
" " " " 5. " "		
" " " " 5. " "		

² a) Werbőczy István, Hármaskönyvének II. Részében a 20. cim alatt ezeket mondja: «itt azomban tudnunk kell, hogy, ha valamely úr vagy nemes az országos és közönséges gyűlések vagy a nyolcados avagy rövid törvényszékek tartoma alatt más valakit, ki az ilyen országos vagy közönséges gyűlésen avagy a nyolcados és rövid törvényszékeken jelen van, megölne, megsebesítene, vagy megverne, avagy meggyalásó, becstelen szavakkal illetne: az olyant a sértett fél kérelmére, az ország rendes bírái, vagy közülök az, kit erre kirendelnek, káptalan vagy konvent emberének minden közbejötté nélkül, egyedül a királyi törvényszék íródeákja vagy jegyzője által, legott személyesen maguk elbbe idéttetik.» (Corp. Jur. Hung. H. K. 279 old.)

A III. Rész 3. cim 10. szakaszában pedig följegyzi, hogy Erdélyben szokás «az erdélyi nemesek közönséges országgyű-

A szólás és tanácskozás szabadsága azonban mindenkit megilletvén, azoknak, akik az előterjesztésekkel kapcsolatosan véleményüket akarják nyilvánítani, kézfölmeléssel jelt adva az elnöknek a jelentkezés sorrendjében joguk van a szólásra engedélyt kérni s a beszélőre nézve fönnebb említett törvényes határok között ebbeli jogukat gyakorolni is, tartózkodva azonban a már elmondottak ismételésétől, aminek megakadályozásáról a gyűlés elhúzóadásának lehetetlenné tétele érdekében, az elnöknek jogában áll, sőt kötelessége gondoskodni.¹

Ha az elővett tárgy fölött a tanácskozás teljesen bevégeződött, az elnök röviden összefoglalva a felszólalók kívánságait és érveit, elrendeli a szavazást, amely ha nem egyhangú, a rendek következőleg vesznek részt: kezdik a szavazást a királyi hivatalosok, illetve a tábla bírái és a főtisztek, mint regalisták, utánuk sorban folytatják a vármegyék, székely székek, magyar vidékek, szász

lésének és összejevetelének, melyet a király parancsára, vagy az erdélyi vajda úr rendeletére tartanak, megsértéséért száz girát, ami ugyanannyi forintot teszen, venni » (Corp. Jur. Hung. H. K. 383 old.)

b) *A fejedelmi személyt érő sértés esetén*, a felségsértő ellen a hűtlenségi per ott az országgyűlésen azonnal megindítható és felette ítélet hozható. Ide vonatkozólag az Approb. Const. IV. R. I Cim XII. articulusa intézkedik, amennyiben kimondja: hogy olyan casusok, amelyek «nótát concernálnak, generalis diaetán prosequáltassanak.» (*Hűtlenséget illetnek, általános országgyűlésen pereltessenek.*) Erre nézve lásd még: Instructio pro Tabula Regia judicaria Trannica. §. 22)

c) A széktörés büntényét állapítja meg az országgyűlési tagokra nézve, az 1791. évi XI. t.-c. 3. szakaszának (ee és gg) pontja.

¹ I. a) az 1791 évi XI. t. c. 3. szakaszának (ee és hh) pontjait (Corp. Jur. Hung. Erd. Törv. 509 oldalán.)

b) Az országgyűlés elnyújtására alkalmas tért kellett képezzen a fejedelmi propositióknak magán propositiókkal való megtoldása, legalább erre enged következtetni az 1669 évi gyulafehérvári országgyűlés (jan 25.) XXVI-ik végzése, amely ezt lehetőleg megakadályozni igyekszik (Erd. orsz. gyűl. eml. XIV. köt. 399. oldalán)

székek és vidékek, a királyi városok és taxás helyek követei.¹

A szavazás II. Ulászló 2.-ik decretumának 25.-ik cikkelye szerint lévén évszázadokon át gyakorlatban, az egyesek szavazataiból — amelyeket az ítélőmesterek kötelesek beszédni — kikerülő szótöbbség révén a tanácskozás tárgyában határozat jön létre, amelyhez, a felséges udvar elébe való terjesztés alkalmából, az ellenkező nézetek is csatolandók.²

Befejeződvén a szavazás, s így az idézett t.-cikk 3.-ik szakaszának bb) pontjába foglalt követelményhez képest, a tanácskozás egy tárggyal végezvén, az elnök vagy új tárgyat vétet elő a már említett sorrendből, vagy pedig felfüggesztve a gyűlést, kitézi a legközelebbi tanácskozás tárgyait és napját, s a fontosabb iratokat és dolgokat betekinthesés végett jó előre kiteszi a közírodába.³

A következő gyűlésen azután az előző ülés határozatait magába foglaló, s a bizottság által rendbehozott jegyzőkönyvet felolvastatja, s helybenhagyás esetén a jegyzőkönyvvezető ítélőmesterrel együtt hitelesíti.⁴

¹ a) L. Az 1791. évi XI. t.-cikk 3-ik szakaszának (ii és kk) pontját.

b) A szavazásra nézve megjegyzendő, hogy az a különválás idején, az országos ügyekre nézve nem létezett, amennyiben a közös tanácskozásban csak közmegegyezésnek volt helye. Később szokássá vált, hogy ha két nemzet megegyezik, a harmadiknak engednie kell. Ezt bizonyítja az 1547 évi fejérvári orsz. gyűl. (febr. hó) 1-ső articulusa, mely szerint: «semper enim tertia Natio duarum Nationum aliarum deliberationem sequi et imitari debet stb »

Ez a szavazási rend volt szokásban mindaddig, mignem a határozathozatal a szavazatok egyéni többségétől tétetett függővé.

² Lásd: 1791. évi XI. t. cikk 2-ik szakaszát (Corp. Jur. Hung. Erd. Törv. 507-ik oldalán).

³ Lásd: 1791. évi XI. t.-cikk 3-ikszakaszának (cc) pontját. (Corp. Jur. Hung. Erd. Törv. 507-ik oldalán.)

⁴ Lásd: 1791. évi XI. t.-cikk 3-ik szakaszának (ll) pontját. (Corp. Jur. Hung. Erd. Törv. 509. oldalán.)

Ezzel veszi kezdetét a folytatólagos gyűlések egész sorozata, amely egyébiránt mindenben az elsőhöz hasonló mederben intézi törvényalkotó feladatát, csak itt-ott ritkán szakíttatva félbe egy-egy királyi leirat, vagy biztosi közlés által, amely az idézett törvénycikk és szakasz 5.-ik pontja értelmében a napirend felfüggesztésével azonnal tanácskozásba veendő.

Hasonlóképen ritkán, de előfordul, hogy a királyi előterjesztések és más tárgyak, mint nagyon fontosak és beható vizsgálatot igénylők, vagy az egyes törvényhatóságok különös utasításaiba foglalt sérelmek és kívánások az országgyűlés teljes ülésében nagy idővesztéség nélkül nem lévénnek elbírálhatók, bizottság küldetik ki az országgyűlési tagok soraiból, amely megvitatás után, írásba foglalt véleményét és előterjesztéseit a netaláni ellenvéleményekkel együtt bemutatja az elnöknek, aki azt azután megtárgyalás végett a karok és rendek elé terjeszteni köteles.

Ebben az esetben előfordul azután az is, hogy fontos és az egész nemzetet, vagy valamely sarkalatos jogot érintő dologban a bizottságba kirendelt követek a nemzetüktől való tanácskérésre vonatkozó jogukat is igénybe venni tartják szükségesnek.¹

Az országgyűlés határozataival megegyező kiadványok megszerkesztése és elküldése a jegyzőkönyvvezető ítélőmester kötelessége lévén, az a karok és rendek nyilvános ülésében felolvasott és jóváhagyott ügydarabot a három nemzet pecsétjeivel ellátni köteles, mely pecsétek közül a magyaré Alsó-Fehérmegye főispánjának, a székely nemzeté Udvarhelyszék főkirálybírájának, a szász nemzeté pedig a tartományi főtisztnek őrizetére van bízva.²

Ilyen szabályok és formaságok között ül össze és munkálkodik az erdélyi három nemzet karai és ren-

1. az 1791 évi XI. t.-c. 3. szakaszának 7-ik pontját, (U -ott 509. oldal)

2. 1791 XI. t.-c. 3-ik szakaszának (mm) és (nn) pontjaiban. (Erd Törv 509. old)

deiből álló országgyűlés, a régi szokás és törvénynél fogva a nyilvánosság ellenőrzése mellett,¹ mindaddig, míg kitűzött munkakörét feldolgozván, az Ő szent felsége képét viselő királyi biztos által a fejedelem nevében be nem rekesztik. A berekesztés iránt bár úgy intézkedik a törvény, hogy az a kir. biztos részéről a fejedelem által meghatározott időben eszközölendő, mégis a dolog természetéből folyó egyenes következménynek kell tartanunk azt, hogy rendes körülmények között, a berekesztés csakis a tárgysorozat, illetve a törvényileg megkövetelt munkanyag teljes feldolgozása után eszközölhető.

A sérelmek felterjesztését és orvoslását megkövetelő újabb törvények mellett már a Comp. Const. 2. R. 1. címének 9. pontja úgy intézkedik, hogy a fejedelem „minden rendeknek és mind a három nációnak eleitől fogva bécsúszott és articulusokba iratott vagy szokásba vett szabadságtalanságait és megbántódásait első közönséges országgyűlésében“ orvosolni köteles. A hűtlenségi perekkel kapcsolatban előírja a törvény,² hogy az árulóknak „ha kívánják és a bírák is szükségesnek lenni látják, adattassék annyira való haladék, hogy a mentségre való requisitumokat meghozathassák, mindazonáltal csak annyira való idő, hogy azon akkori diatáról a dolog ki ne menjen, hanem végsőképp decidáltassék“.

A megürült főhivatali állások betöltése az 1791. évi XX. t.-c. értelmében csak országgyűlés által lévén eszközölhető, a Compilata Constitutiók 2. részének 1. cikkébe foglalt 15. pont szerint e választás megejtésére az első

Az erdélyi országgyűlések nyilvánosságát az 1791. évi XI. t.-c. végső szakasza mondja ki legutoljára azzal a megszorítással, hogy a tárgyalási terem belső terére, mely korlátok által zárandó el, országgyűlési tagon kívül senki ne bocsátassék, s a hallgatóságnak, amely közé számíttatik minden tisztességesen öltözött férfi és nő, csak a korláton kívüli hely, vagy ha van, a karzat engedhető át. Bizalmas jellegű zárt gyűléseknek nincs nyoma a történetben.

² Approb. Const. II. R. VII. c. 1 art. (Corp. Jur. Hung. Erd. Törv. 45. old.)

legközelebbi gyűlés használandó fel. Az adó mennyiségének, felosztásának és felvételének megállapítása, valamint a törvények megerősítése és kihirdetése szintén főfeladatát képezvén minden országgyűlésnek, azt hiszem teljes alappal szabad föltennünk, ha nem is áll ebben a feltevésünkben törvény rendelkezésünkre, hogy a királyi biztosnak, illetőleg régen a közigazgatás élén állónak az országgyűlést, melynek hosszú tartamát bár a legrégibb törvények tiltják, berekeszteni csak abban az esetben állt jogában, ha a fönnebb felsorolt és ezekhez hasonló ügyekben az országgyűlés a törvény követelményeinek már eleget tett, s törvényalkotó munkáját, a fejedelem propositioinak, avagy az országgyűlési tag indítványának egyhangú, illetve szótöbbséggel való elfogadása útján létrejött határozatának a fejedelemhez való felterjesztésében befejezte.

A törvény
keletkezése

Az országgyűlés végzett munkájának értékesítése azonban csak ezen szükséges külső formások után veszi kezdetét.

A fejedelem a határozatokat vagy változatlanul megerősíti, vagy pedig módosításainak jóváhagyása végett újból tárgyalásra megküldi a karok és rendek gyűlésének.

Az első esetben, a fejedelmi pecsét és aláírással ellátott végzés egy példánya az ítélőmesterek felügyelete alatt nyomdába kerül, kibocsátás előtt összevetetvén a visszatartott példánynyal a nyomtatásban esett fogatkozás kijavításával megküldetik a vármegyék, székek és városoknak, elhelyeztetvén azonban a törvénycikkek közül az elnök kezénél levő eredeti példány a fejevári káptalanban, a két ítélőmesternél lévő egy-egy másolati példány a kolozs-monostori conventbe, illetve váradi káptalanba.¹

¹ Lásd: a) Comp. Const. III R. XII. cikkének 1. articulusát (Corp. Jur. Hung. Erd. Törv. 301. oldalán).

b) az 1649 évi gyulafehérvári orsz. gyűlés (jan. 23—márc. 10.) XXIII. végzését:

A vármegyék, székek és taxás helyeknek nevezett városok helyhatósági gyűléseikben kötelesek aztán a törvényt publicálni, mivel a Hármaskönyv 2. részének 5. címébe foglalt 3. §. szerint „kiki mentheti magát, azzal, hogy a ki nem hirdetett törvényről tudomása nem volt.“

Hogy az országgyűlés határozatainak, mint törvényeknek értékesítése a régebbi időkben hogyan történhetett, arra az Approbata Constitutiók III. részébe foglalt 12. címnek magyarázataul szolgáló 1744. évi IX. t.-cikk enged némi következtetést vonhatni. „Akkor, midőn a fejedelmek a közönséges országgyűléseken jelen voltak — mondja az idézett törvénycikk — vagy pedig a kölcsönös érintkezés céljából a közelben tartózkodtak, akkor is megerősítésük előtt a cikkelyeknek törvényes erejük nem volt, s az elnök meg ítélmesterek aláírása és pecsétje alatt való letisztázás, megőrzés és hitelesítés mellett a vármegyék, székek és a fiscus számára való kiadás is szükségképpen a fejedelem jóváhagyása után kellett hogy történjék.

«Végeztük azt is kegyelmes Urunk, az Nagyságod kegyelmes amnesztiájából, hogy a diaetáknak idején, az régi jó szokás szerint, az praesidens és ítélmesterek kezénél maradjanak az articulusok pariai praesidens” pecsétí alatt és úgy bocsáttassanak ki in publicum, megtartván az ítélmesterek az originált, vagy káptalanban adják.» (Erd. orsz. gyűl. eml. XI. köt. 55. lap.)

c) az Approb. Const. III. R. XII. címének 1. articulusát, mely szerint:

«Az ország végezésének és articulusok csinálásának idején a tisztaba irott articulusok, in veris originalibus a praesidenseknek és ítélmesterek kezeknél, azoknak pecsétek és subscriptionok alatt megmaradjanak és megtartassanak s igazán való párt ki is adjanak azon mód szerént, mind fiscus számára s mind pedig vármegyék, székek és városok requisitiójára, addig miglen nyomtatásban a fejedelmek subscriptionjuk és pecsétek alatt emanáltathatnak, az pedig meglévén, azon pecsétek alatt a praesidens kezénél lévő adassék be a fejevári káptalanba, az egyik ítélmester kezétől a kolosmonostori konventbe, a másik ítélmester kezétől a váradi káptalanba, efféle irott articulusoknak pedig taxája fl. 1. (Corp. Jur. Hung Erd. Törv. 85. oldalán.)

A törvénycikkek kinyomtatásáról csak 1612 után lehet szó, azelőtt vagy a fejedelem és egyik ítélőmester által aláírt, vagy pedig csak a Lectával és pecséttel ellátott törvénycikkről 1 magyar forintért készült¹ hiteles másolatok küldettek meg a törvényhatóságoknak,² s még ennek előtte, a különválás idején, csak egyszerű másolatokban osztatnak ki, mindennemű bevezetés vagy záradék nélkül, egész Ferdinánd uralkodásáig, illetve Petrovich Péter helytartóságáig, amikor is először van alkalmunk záradékkal ellátva szétküldött törvénycikkkel találkozni.

* * *

E törvénycikkek ma már, amennyire lehetséges, egységbe foglalva hirdetik az elmúlt idők eseményei mellett, a magyar nemzet védbástyájának civilizatiojában, az országgyűlések történeti jelentőségét.

¹ Lásd. a) Az Approb. Const. III. R. XII. Címének 1-ső articulusanak utolsó sorait. (Corp. Jur. Hung. Erd. Törv. 85 ik oldalán.)

b) Az 1607. évi vásárhelyi orsz. gyűl. (márc. 18—25.) XV. végzését.

«Végeztük ezt is, hogy. az articulusokat . . . egy forintért. . . adják ki» stb. (Erd. orsz. gyűl. eml. V. k. 471. old.)

c) Visszaélések történhetek az articulusok díjaival, amennyiben az 1608. évi kolozsvári orsz. gyűl. (márc. 3— ápr. 4.) XVI-ik articulusaiban következőleg intézkedik:

«Ennek előtte is elvégeztük volt, hogy az cancellárián articulustól egy forintnál többet ne vegyenek, de avval nem gondolván az cancelláristák három forintot s többet is vesznek egy articulustól.

Tetszett azért most is, hogy minden articulusuak egy forint legyen az ára, többet annál ne vegyenek» (Erd. orsz. gyűl. eml. V. köt. 97. old.)

d) Az 1610. évi beszterczei orsz. gyűlés (márc. 25— ápr. 3.) XXIV articulusa, úgy intézkedik, hogy «az első árkostól adassék egy forint, azután valamennyi árkos leendő huszonnégy pénz adassék; többet se merészljenek az deákok tőle venni» (Erd. orsz. gyűl. eml. VI. köt. 179. old.)

² Lásd. Benkő: Diaetae sive Comitia Transsylvaniae. pars 99.

Rég letűnt állapotok, közéleti viszonyok elevenülnek itt fel, a lehető legnagyobb sokoldalúságban, kortársaivá tesznek egyaránt e gyűjtemények, fényben pompázó és elborult sötét korszakoknak, s a nagy dolgok parányi kezdete, az érdekek titkos csoportosulása, a különböző politikai pártok küzdelme egymásután tárul fel szemeink előtt.

S míg a történetíró e háromszázados alkotások hatásából, az általuk előidézett hangulatok, félreértések tömkelegéből, megalkotott ítélete alapján, Erdély politikai és kulturtörténetét állítja össze, addig a magyar nemzet ez egységbe foglalt jogszabályokban, Erdély ország- és kormányformájának, állami életének és alkotmányának maradandó becsű emlékét tiszteli.

2.000/115